

NEVOIA DE FILOSOFIE

Lucia Fetcu

TEXT

équivalences

arguments

1.2003

edition: Adrian Rezuş & Sorin Vieru (eds.)

This electronic edition is a *non-profit* publication
produced by pdfTeX 14.h &
created by LaTeX 2$_\varepsilon$ with hyperref & hyperscreen

typeset by romanianTeX © 1994–2001 Adrian Rezuş
printed in the netherlands – June 28, 2003

Lucia Fetcu

NEVOIA DE FILOSOFIE

Bucureşti, 1993–2003

Nevoia de filosofie[0]

[0]Născută la 12 decembrie 1936, Lucia Fetcu a absolvit Facultatea de mecanică (Politehnică București, 1960) şi Facultatea de matematică (Universitatea Bucureşti, 1969); doctor inginer (rezistenţa materialelor şi vibraţii, 1978), docentă (conferenţiar univ.) la Politehnica din Bucureşti. Prezentă în presa literară din România (poezie, eseuri, etc.); volumul de poeme *Aer* (Cartea Românească, 1974) a primit *Premiul de debut în poezie* al Uniunii Scriitorilor.

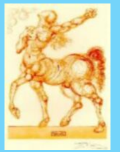

Argument

Tot ceea ce vreau să adun sub acest titlu se referă la propria-mi experienţă, legată de trăitul nevoii de filosofie; la încercarea de a-mi împlini această nevoie; la întâmplările şi gândurile care au însoţit-o. Singura mea şansă de a reuşi să scriu ***despre*** *este să-mi urmez propria coerenţă, cea care se constituie primar cu mijloacele de care dispun – mijloace trase nu dintr-o orientare de tip profesional, sigură (pe sine), ci din ceea ce s-a potrivit de-a lungul timpului cu felul meu de a fi şi mi-a mai rămas.*

Dat fiind caracterul profund personal al acestei experienţe, tot ceea ce, poate, va suna sentenţios (prin opţiune asupra unui tip de expresivitate), nu va fi să introducă adevăruri comune/generale, ci numai realităţi proprii. Ar fi fost obositor să încep fiecare paragraf cu o precizare în acest sens: „Aşa cred eu(...)“, „Aşa mi s-a întâmplat(...)“. Se vede, deci, că „miza“ acestei încercări este scăzută: e vorba doar despre un fel de poveste. Aceasta se desfăşoară ***în afara filosofiei*** *tocmai pentru că este un demers singuratic şi nu o instituire a spunerii ca rezultat al gânditului sistematic al lumii, în numele tuturor, nu ca expresie a condiţiei umane în genere.*

Este evident că spun povestea „după“: după ce am consumat nişte etape; după ce am intrat, în felul meu, în filosofie. Lucrurile vor ieşi amestecate în înşiruirea lor: „candoarea“ de început era ne vorbitoare, nu se putea povesti pe ea însăşi; „ştiinţa“

care i s-a adăugat o va povesti aşa cum o mai ţine minte, sub straturile de gânduri suprapuse în timp, împreună cu acestea.

Ce rost poate să aibă o asemenea încercare? Pentru mine ea înseamnă ***singura*** *modalitate de limpezire: proba articulării, rezultatul articulării. Consider articularea ca un fel de „ întrupare“ a gândului; scoaterea lui în lume nu este scop, ci doar una din consecinţe. Articularea trebuie împlinită pentru ca gândul să-şi capete* ***întreaga*** *fiinţă; până la înfiinţarea prin spunere el este prezent ca un câmp de forţe nevizualizat, ca o stare de tensiune; este prezent şi difuz. Articularea este naştere şi în acelaşi timp pierdere a ceva: pierdere a* ***posibilităţii*** *de a fi mai mult, pierdere a întinderii şi densităţii spaţiului lăsat în afara limitelor impuse prin articulare. Dar ea este un fel de a considera o fiinţă mai importantă decât* ***promisiunea*** *unei fiinţe. Este o împlinire şi o înfrângere – acceptarea unei finitudini, cu „atâta este“ şi cu „aceasta este“ – ale momentului şi puterilor proprii. Este tributul plătit coerenţei tale, cea care te obligă continuu să-ţi construieşti conturul individual, să te constitui ca entitate distinctă, în felul în care şi trupul propriu este separat prin conturul său de restul. Este mişcarea contrară topirii în lume, la fel de puternică şi desfăşurată în acelaşi timp cu pierderea de sine bună, în asemănare şi destin comun cu ceilalţi. Şi dacă acest „comun“ există aşa cum îl trăiesc eu, povestea ar putea avea un sens şi pentru alţii. Altfel, ea rămâne un accident, un „caz“, o aşezare posibilă în raport cu filosofia – posibilă, pentru că ea chiar există.*

Cel care trăieşte nevoia de filosofie o face pentru că întrebările acesteia i-au devenit probleme personale. El nu trebuie să fie / nu este instalat în filosofie, filosofia este constituită în exteriorul său, ca un depozit opac al încercărilor de a gândi lumea, omul, lumea în om, omul în lume.

Sau, altfel:

Nevoia de filosofie există ca tensiune cât timp este încă neîmplinită. În numele ei se poate vorbi numai din afara filosofiei; în interiorul acesteia ar fi o nevoie împlinită – deci una uitată în fosta ei fiinţă, stinsă prin saturare. Filosofia însăşi e generată de alt tip de tensiune – cea a propriilor ei întrebări.

Astfel, nevoia de filosofie se naşte mai întâi dintr-o ***bănuială*** – din bănuiala că tocmai acesta este locul în care poţi găsi articulate şi desfăşurate întrebările proprii; este însoţită de o ***speranţă*** – te aştepţi ca tensiunea stării de întrebare să se topească într-un fel, cândva, în echilibrul unor înţelesuri; şi de o ***certitudine*** – a faptului că, independent de puterea filosofiei de a da o soluţie, de a răspunde, ***tipul*** demersului ei nu poate fi ignorat: este important să afli până unde e în stare să ajungă omul ***gândind***. Este important să vezi ce au făcut ceilalţi cu întrebări ca ale tale; cum se leagă între ele cele ce le ştii, cele ce le trăieşti şi, până la urmă, ceea ce eşti.

Atunci, de mult, după ce pentru prima dată mi-am numit starea cu numele „nevoie de filosofie“, definind-o ceva mai patetic decât în încercarea de mai sus, am trăit o mică întâmplare, pe care am notat-o în felul următor:

„Deci: ieri scriu despre nevoia de filosofie ca recunoaştere a problemelor acesteia drept probleme personale şi azi, deschizând Meditaţiile carteziene *ale lui* Husserl[1], *citesc:*

> Filosofia – înţelepciune (sagesse) – este o ***chestiune cu totul personală*** (s.m.) a celui care filosofează. Ea trebuie să se constituie ca propria sa

[1]Edmund Husserl *Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge*, herausgegeben und eingeleitet von Stephan Strasser, Martinus Nijhoff, The Hague 1950 [*Husserliana 1*], resp. *Meditaţii carteziene*, traducere de Aurelian Crăiuţu, Humanitas, B. 1994. [n. red.]

> înţelepciune, ca o sumă de cunoştinţe câştigate de el însuşi, care tind să fie universale şi pe care el să le poată justifica de la bun început şi cu fiecare pas, sprijinindu-se pe evidenţele sale absolute.

Dar: pentru mine „chestiune cu totul personală“ înseamnă uşor altceva – o maximă implicare, ***trăirea*** *întrebărilor şi realizarea faptului că ele* ***sunt*** *cele mai importante probleme pe care le am când „nevoia“ aceasta se explicitează; că ele depăşesc cu mult problemele „locale“, fie cele de existenţă personală, fie cele de cunoaştere particulară.*

Husserl spune mai departe:

> Începem aşadar, fiecare pentru sine şi în sine, cu hotărârea proprie celor care debutează radical în filosofie de a lăsa deoparte în primul rând toate convingerile care erau valabile pentru noi până acum inclusiv toate ştiinţele existente.

Dar: eu, din contra, păstrez cu uimire toate câte sunt, cu nevoia de a ajunge la înţelesurile ***lor*** *ultime – şi ale vieţii mele în ele. Nu e vorba de jucat un gest, cel al „raderii“ şi al unei ulterioare întemeieri; nu e vorba de metodă. Aş spune că se desfăşoară un „joc secund“ aici, pentru că această trăire povestită nu este trăitul primar al facerii gândului. Acela înseamnă efort: efortul rigorii, al epurării oricărui accident, al constituirii fiecărei verigi, al probării fiecărei implicaţii; înseamnă reprimarea dură a tot ceea ce diluează concentrarea – slăbiciunea, vagul, îndoiala, neputinţa, oboseala, zădărnicia, lacrima – care pot însoţi şi ameninţa limpezimea gândului. Şi le reprimăm tocmai pentru că ele există, pentru că suntem* ***întregi*** *atunci când gândim, cu toate stările fiinţei noastre. Ar fi nefiresc, ar fi artificial să acceptăm doar* ***gânditul*** *întregii fiinţe şi nu şi* ***trăitul*** *acestei gândiri cu* ***întreaga*** *fiinţă. Ar fi greu să nu recunoaştem*

că sufletul asistă, însoţeşte, cuprinde gândul. Astfel, nu vreau să întemeiez, vreau să înţeleg. Nu vreau o reconstrucţie raţională, vreau o povestire (a unor întâmplări ale gândului), o descriere (a unui fel de a fi).

De aici nevoia de a găsi ***tonul****, importanţa tonului* ***adevărat*** *al articulării, în seama căruia cade greutatea. Pentru că nevoia aceasta, tensiunea care capătă acest nume* ***există în afara articulării ei****, „dezlegarea“ (rezolvarea, împlinirea, consumarea) n-o văd producându-se decât prin articulare.*

Fără să ştiu ce urmează, mi se pare că împlinirea nevoii de filosofie transcende filosofia, dar nu „sărind“ peste ea, ci trecând cu umilitate prin gestul constituirii ei, unul dintre cele mai frumoase pe care le poate săvârşi omul.“

Am încheiat transcrierea. Mi-am spus, zâmbind la adresa mea (zâmbind şi nu prea) că felul acesta de a vorbi este al sufletului (al „sufleţelului“) despre spirit (să adaug acum „spirituş“?). În termenii aceştia, toată străduinţa mea de atunci s-ar rezuma cam aşa: „nevoia de filosofie“ este o nevoie a sufletului şi ea înseamnă cu totul altceva decât „nevoia de (a face) filosofie“ încercată de spirit.

Este adevărat că întrebările filosofiei, aşa cum pot fi ele gândite de cineva din afara ei, cad într-un registru minor. Cel care întreabă nu are destule cuvinte sau nu are cuvintele potrivite pentru ele. Cele pe care le are sunt trase din limba de toate zilele, cu aura lor de înţelesuri şi, pentru că simţi că nu te ajută destul, le adaugi patosul semnelor de punctuaţie – exclamări, semne de întrebare, puncte...puncte... (Nu arată prea bine ceea ce iese şi de aceea ai grijă să nu răzbată nimic din toate acestea în afară; *nevoia de filosofie este, de obicei, tăcută*).

Într-o încercare de a le numi – întrebările, în lipsa lor primară de precizie şi de sistem, se arată a fi întrebări despre sens – sensuri globale şi sensuri locale, despre

natura noastră, despre natura lucrurilor, despre limbă, despre limite, despre modele, despre cum suntem pe lumea aceasta. Le caracterizez drept *slab-articulate* pentru că, în momentul în care îndrăzneşti să le explicitezi, realizezi că, de fapt, nici nu prea ştii ce vrei ***să afli***, formulându-le. Întrebarea „Ce sens au toate acestea?“ – de exemplu – înseamnă starea lui „de ce“ şi nu chiar căutarea cauzei; starea lui „pentru ce“ şi nu chiar căutarea finalităţii; înseamnă nevoia unui înţeles şi nu primul pas al unei tehnici, al unei strategii de căutare. Starea aceasta, o dată instalată, găseşte bâjbâind în limba comună cuvântul „sens“, care aduce cu el şi ideea de orientare (pe o direcţie) – de unde pleci, către ce te îndrepţi, unde ajungi – şi ideea de înţeles, şi pe cea de rost, de noimă.

Dar această slabă articulare nu este o ieşire din starea de întrebare, ea este o „fundătură“ (urât cuvânt!) a gândului, care te pune în faţa evidenţei propriei neputinţe.

În succesiunea de gesturi ale reflexivităţii, însăşi neputinţa ajunge să se întrebe despre ea. Notam, într-unul din momentele de „acutizare“ a unei asemene stări:

„Ce este acel ceva (mai important decât tot restul) care este în spatele spunerii şi nu se lasă articulat? Lucrul acela care creează un fel de tensiune, acea tensiune care face posibilă emisia (succesiunea de aproximări ce s-au lăsat rostite şi printre care ai uneori norocul să recunoşti ***ceva*** *adevărat, care atinge lucrul* ***acela****) – ce este el? Nu e în cuvinte, nu există sub forma cuvintelor – pentru că dacă ar fi aşa, s-ar rosti el însuşi* ***fără rest****. Nici imagine nu este, deşi „fantasma“ ar putea să fie un nume pentru el, dar numai dacă fantasma nu şi-ar cere o figură. Pre-simţire nu este, e mai aproape de natura gândului, de care-l desparte, poate, numai lipsa cuvintelor; nici pre-ştiinţă, pentru că este mai bogat ca ştiinţa de după articulare.*

El este descurajant pentru că, din faptul că există şi a rămas acolo, în spatele spunerii, ceea ce ai încheiat, ai rotunjit pe hârtie, îţi apare gol şi mărunt după articulare, neimportant, sec şi anost, fără gust, fără vibraţie, fără viaţa lui – într-un fel grav **neadevărat***. El este însă şi cel care te reface în speranţă şi te face să mai încerci, chiar dacă ai trăit până la capăt starea de gol şi de zădărnicie şi aproape că n-ai uitat încă gustul ultimei încercări.*

Întrebările nu sunt retorice.

Care e substanţa acelui lucru, în ce fel există el în noi, ce nume are din toate cele cu care este povestită fiinţa noastră de-a lungul timpului şi de-a latul competenţelor?

Cum există starea de gând în noi când/dacă nu există în cuvinte?“

Nedumerirea, neputinţa, nevoia, nearticularea

Încercând să-mi lămuresc în ce fel, când anume ajungi să trăieşti asemenea întrebări adresate ***direct*** lumii şi nu vreunui model al ei (iar acest „când“ cuprinde în el şi un „de ce“), mi-am spus că aş putea să-mi imaginez firul/traseul unei vieţi ca o curbă urmărind conturul unui clopot, aşezată cu vârful în sus, aşa cum stă clopotul agăţat liniştit, înainte de a suna.

Urcând din copilărie prin adolescenţă şi tinereţe spre maturitate, pe ramura ascendentă, omul atinge maximumul puterilor lui, înflorirea deplină, punctul cel mai de sus în performanţa fiinţei lui complete şi rămâne acolo un timp, după care trece pe ramura descendentă spre senectute, bătrâneţe adâncă şi stingere. Aş trage o linie orizontală undeva, jos, sub vârf, care ar putea să taie ramura ascendentă într-un punct marcând intrarea tânărului în viaţa adultă, socială – să zicem, când ar putea începe să producă. Şi pentru că economia utilizării omului impune renunţarea la serviciile lui angajate când acestea nu mai sunt rentabile, celălalt punct de intersecţie al orizontalei cu clopotul, cel de pe ramura descendentă, ar însemna încheierea rostului social al omului, ieşirea lui din activitate. E un joc reprezentarea aceasta, un fel de a zâmbi. Mie însă îmi foloseşte, pentru că cele două resturi de viaţă, tăiate şi lăsate sub orizontală, îmi apar în unele privinţe foarte asemănătoare. În ambele ai un fel de libertate: nu răspunzi ***încă*** sau nu ***mai*** răspunzi de mersul lumii; nu exişti într-un angrenaj social

pe care să-l mişti tu şi care să te mişte el pe tine, impunându-vă reciproc ritmurile; timpul interior e timpul tău, în care te ocupi de tine şi de lumea mare, cea care-ţi stă în faţă sau cea din care te-ai retras. Acesta este timpul întrebărilor totale, inutile, absurde, penibile – al marilor întrebări, faţă de care adulţii zâmbesc cu îngăduinţă (şi ei au trecut prin asta dar le-a trecut!); şi ţi le pui pentru că deschizi ochii către lume sau pentru că urmează în curând să nu-i mai deschizi şi ştii că nu mai ai ***alt timp*** pentru a înţelege. E adevărat că în această ultimă parte te încearcă întrebarea dacă nu cumva „curba“ este, de fapt, răsturnată iar tu vii de foarte de sus şi pleci către ceva foarte sus şi intrarea în lumea faptei este undeva jos, la depărtare extremă de locul înalt din care vii şi în care te vei întoarce. Dar aceasta este o cu totul altă poveste, pe care poate o voi spune-o cândva.

Mi-a plăcut să numesc felul de a fi al adultului cu numele „a trăi în interval“, deşi ştiam că operez o lunecare de sens faţă de încărcătura originară a expresiei. Pentru mine intervalul se desfăşura pe orizontală, nu pe verticală; dominante erau ideile de închidere (de finitudine, de limitare) şi apoi de continuitate/coerenţă – mai puţin ideea de mediere, de intermediere între două naturi diferite, de pendulare largă între cele două naturi ; verbul „a trăi“ îl foloseam mai ales în acel sens al lui de „a locui“, mai puţin în sensul de „a exista“, „a participa acut la existenţă“.

Omul adult trăieşte în interval, locuieşte în el şi plăteşte onest chiria. El are o adresare corectă socialului (cu tot ce ţine de acesta) – primară, prin propria lui bună încadrare în structurile societăţii şi secundă, prin echilibrul şi competenţa comentariului. El practică un filtru drastic al întrebărilor – se pun doar întrebările la care poţi să răspunzi; el are conştiinţa normalităţii şi a patologiilor normalităţii; el posedă capacitatea unei foarte precise articulări. A locui în interval înseamnă a fi cu picioarele

pe pământ. Această ataşare/lipire de pământ, această bună încadrare în interval este naturală şi necesară. Suntem mulţi pe lumea aceasta şi toţi trebuie să ne hrănim şi să ne adăpostim; trebuie să ne creştem copiii; trebuie să ne fie bine din când în când, ca să ne refacem puterile. Iar pentru toate acestea, trebuie să fim siguri pe ceea ce ştim şi pe ceea ce facem.

Dominanta locuirii intervalului este profesionalitatea. Ea îţi permite să intri pe piaţa creată prin diviziunea muncii; ea dă garanţii asupra lucrului bine făcut; ea face ca producerea acestuia să fie economică şi eficientă. Diletantul nu prea are ce căuta în interval, el este împins către margini. Când încearcă ceva, devine un mare consumator de timp şi de putere şi nu poate (prin definiţie, prin toate cele care-i atrag această denumire) să acopere lucrarea asupra căreia se apleacă, deoarece îi lipsesc: ***informaţia*** necesară, de prag minim, din istoria şi ştiinţa domeniului şi ***tehnica*** – regulile facerii, metodologiile, exerciţiul modalităţilor de abordare şi împlinire. Judecata negativă aplicată diletantului este firească, de bun-simţ, ca tot ceea ce ţine de interval. Pentru că nimeni nu e numit „diletant“ dacă stă la locul lui, numele vine ***după*** gestul veleitar-impostor al încercării de a face, de a te crede capabil/în stare/autorizat să te aşezi prin lucrarea ta alături de profesionist. În interiorul intervalului opoziţia profesionist-diletant, adică bun – rău, este limpede; în afara lui, pe pantele acelea care au măcar una din limite topite în necunoscut, lucrurile se tulbură.

Cel care urcă, adolescentul, nu trebuie ***încă*** să plătească o chirie pentru locuirea intervalului; el trăieşte ***încă*** în contul părinţilor; de aici, desigur, rezultă o apăsare, un sistem de constrângeri dar şi un anumit fel de libertate, o libertate a privirii măcar. El vede mai uşor „răul“ din profesionalizare, ***căderea*** în profesie, stereotipiile, deformaţiile profesionale, automatismele, limitările, siguranţa suficientă, infatuarea

măruntă a faptului de a crede că ***ştii*** cum e pe lumea aceasta. (El nu ştie şi întreabă, naiv, patetic, într-o mare lipsă de cuvinte).

De pe partea cealaltă, cel care priveşte la adolescent – şi acum are timp să-l privească şi să-şi aducă aminte – a aflat şi el nişte lucruri, trăind. Trecut prin interval, ştie că şi acesta are întrebările sale acute şi abisurile sale; doar că întrebările sunt punctuale şi abisurile – locale, iar adultul e, oarecum, pregătit pentru ele: întreaga structură de profesiuni, tehnici şi convenţii dezvoltate pe interval pentru aceasta există – să-ţi permită să găseşti răspunsuri şi să rămâi în normalitate, să nu „luneci“.

Dezlegat de interval, absolvit de plata „chiriei“, proaspătul candidat la senectute se găseşte în faţa libertăţii de a gândi şi a regândi ceea ce i s-a întâmplat să afle despre lume şi despre el însuşi – aceleaşi întrebări despre sens, despre rost – ca şi cum ar intra într-o adolescenţă secundă. Când spun „libertate de a gândi“ înţeleg starea opusă acelei „obligaţii de a gândi“ care domină intervalul: obligaţia de a gândi pe probleme bine articulate, în cadrul normelor regulatoare, cu eficienţă – fie teoretică, fie pragmatică.

Dar, la ieşirea din interval, libertatea căpătată nu spulberă normele şi rigorile gândirii, acestea rămân – deşi doar în măsura în care au devenit natură (proprie). Sunt desfiinţate însă ***limitele*** adresării gândirii. Şi atunci începi să cauţi.

Refuzând condiţia de diletant – o bună obişnuinţă trasă din interval – te întrebi ce statut vei avea în încercarea pe care vrei s-o desfăşori. E necesar să ai un gând bun despre tine însuţi, când ai nevoie de toate forţele tale şi încă de puţină speranţă. Dar de o profesionalizare în sensul celei practicate în interval iarăşi nu poate fi vorba. Între precaritatea diletantului şi lipsa de sens a intrării prea târzii într-o nouă profesie mi-am însuşit, cu toată gravitatea, statutul care mi se impunea, descriindu-l, de mult,

în următorii termeni:

Aş numi mai degrabă „aventurier“ felul de a fi în care rătăceşti dintr-un loc într-altul, implicându-te total în fiecare şi părăsindu-l după ce „aventura“ s-a consumat; mai degrabă decât „diletant“, pentru că acesta din urmă este oarecum exterior lucrului de care se apucă, îl fascinează mai ales gândul reuşitei, fabulează succesul – cu gustul lui, cu deliciile punerii sub reflectoare a persoanei proprii. Pe când aventurierul chiar trăieşte de-adevăratelea, îşi asumă riscurile locului, şi chiar pierderea vieţii – care se duce în peregrinări – spunându-şi că merită s-o faci pentru bucuria implicării în aventură.

Desigur, nici aventurierul nu e văzut prea bine de oamenii locului: el vine şi pleacă, poartă în el inconsistenţa celui care nu rămâne să se „aşeze“, să construiască ceva, să-şi dea măsura în faptul şi chinul de ***a face***. E un străin, tolerat – cât nu strică ceva amestecându-se, uitat – când insolitul apariţiei lui trece în obişnuinţa de a-l regăsi, periodic, în aceleaşi locuri, cu tăcerile lui.

În ceea ce-l priveşte, decis să rămână un timp acolo unde a ajuns, aventurierul trăieşte starea opusă celei numite de poet în versul „Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deşteaptă“. Lui i se „închide ochiul“ către interior pentru a i se deschide spre afară, în lumea în care a poposit. Aceasta nu i se arată ca locuitorilor ei – şi pentru că el nu trăieşte în ea ca ceilalţi, şi pentru că, venind din alte locuri, are „amintiri“ lângă care se aşează ceea ce află acum – lucrurile luminându-se reciproc.

Recursul la o asemenea analogie îşi poate avea rostul său, chiar dacă analogia însăşi nu arată prea bine: se constituie un ***nume*** pentru o stare difuză. Efectul numirii este intrarea în linişte a unei zone a gândului; ramificaţiile şi prelungirile sale, cu nuanţele lor cu tot, sunt adunate şi depozitate în nume. Acesta le preia şi le poartă închise în

el – pentru a putea merge mai departe.

Aventura intrării în filosofie începe prin trecerea în umbră a întrebărilor iniţiale, adresate nemijlocit lumii – a acelor întrebări vagi care te-au adus în preajma filosofiei. Ele se estompează pentru ca filosofia însăşi să ajungă stăruitoarea întrebare. Înainte de a şti ce poate ea da, când vii dintr-o mare suferinţă a lipsei de cuvinte, prima aşteptare este legată de speranţa că vei putea afla cum se naşte, cum se structurează şi, mai ales, cum se articulează gândul în filosofie şi primul demers în acest sens este, bineînţeles, lectura. Am găsit unele răspunsuri fără mare efort pentru că există cărţi minunate, aflate la interfaţa filosofiei cu restul spaţiului cultural, în care filosofia, în reflexivitatea ei, îşi pune întrebări privind propriul statut: despre originile gândirii filosofice (nu doar cele istorice, ci, mai ales, cele existenţiale), despre conştiinţa filosofică şi temele ei de meditaţie, despre rostul filosofiei. Le-am numit „de interfaţă“ deoarece ele par a fi locul în care filosofia nu doar se cercetează pe ea însăşi, ci şi încearcă o comunicare cu ceilalţi oameni, aşezaţi în afara ei, în folosul cărora, în fapt, lucrează. Dar, deşi lectura lor este o bucurie, ele nu te deplasează din punctul exterior filosofiei, în care te afli. Însăşi lectura este „de interfaţă“: cuvintele-cheie, în care filosoful depozitează rezultatul unor construcţii laborioase (uneori sugerate, alte ori bănuite) sunt citite în grila propriei experienţe sau preluate respectuos în sonorităţile lor misterioase, ca semne absconse ale unor profunzimi inaccesibile.

Şi astfel, aş spune acum zâmbind, nevoia de filosofie, trăită în adevărul ei până la capăt, ajunge să te trimită la şcoală. Să ***înveţi***, sub îndrumare, pe texte, o limbă nouă; să asculţi gândul celor care deja au cuprins ceea ce vrei să afli; să ai acces la panorama marilor sisteme; să locuieşti pentru un timp spaţiul filosofiei ca să poţi înţelege câte ceva, după propriile puteri.

Ajunsă în acest punct al povestirii, natura încercării mele se schimbă. Chiar dacă tot gândul propriu mi-l urmăresc, acesta nu se mai întoarce asupra lui însuşi, ştiindu-se bine aşa cum se desfăşoară – el se adresează acum unei lumi copleşitoare în cuprindere şi fascinantă, iar eu trebuie să aleg. Cum, în ce fel pot să vorbesc despre filosofie, fie şi numai în cadrul acestei întâmplări personale? Întrebarea are un statut ambiguu: ea a fost în primul rând retorică şi-şi conţinea răspunsul impus de impas. Nu se poate vorbi despre interiorul filosofiei cu sens şi consistenţă, cu bun-simţ, pe câteva pagini – cum ar cere economia acestui loc. (Aşa arată una din feţele zădărniciei care mă trimite, de obicei, în tăcere.) Şi pentru că e important pentru mine să continui şi să închei această „respirare“, întrebarea a devenit tehnică. Doar că şi în această postură ea a generat, parcă, numai refuzuri.

Am îndepărtat întâi gândul să încerc un fel de sinteză a celor pe care le-am aflat în întâlnirea cu câţiva mari gânditori şi cu câteva mari sisteme. Ei şi construcţiile lor mi-au devenit apropiaţi într-un mod esenţial, dar cu totul personal. Ce-ar fi putut urma de aici: o înşiruire de nume mari, într-o familiaritate emfatică; o viziune lacunară, poate deformantă, sau o succesiune de locuri comune. Un demers stângaci de amator.

Am renunţat apoi la încercarea de a-mi povesti uimirile succesive şi „descoperirile“ care le-au însoţit, aşa cum s-au desfăşurat ele în timp. Dar acestea, deşi „locale“ (sau, poate, tocmai de aceea) merită să devină momente autonome, rotunde – ca să-şi păstreze toată forţa iradiantă pe care au avut-o atunci când le-am trăit. Pentru că mai sper să le pot scoate cândva în lume, nu îndrăznesc să le vestejesc acum, într-o enumerare uniformizantă şi reductivă.

Am refuzat până la urmă şi ceea ce mi s-a părut să fie cel mai adecvat mod de a ieşi din impas: mă gândeam să povestesc întâlnirea cu un singur gânditor, care s-ar fi

putut constitui într-un fel de paradigmă a celor ce mi s-au întâmplat în întâlnirea mea cu filosofia. E vorba despre Jaspers, care a fost una din lecturile mele de început şi pe care, mult mai târziu, mi l-a „iluminat“ Jeanne Hersch în „*Mirarea filosofică*“[2] – acea remarcabilă ilustrare a felului în care poate fi iubită, înţeleasă şi povestită filosofia.

Alegerea lui Jaspers mi se părea potrivită în mai multe feluri. Aş fi vrut să vorbesc despre patosul filosofiei – un patos riguros, consistent, de substanţă, neinflamat dar copleşitor – iar cartea lui despre Socrate, Buddha, Confucius şi Isus[3], prima pe care am citit-o, răspundea exact şi explicit gândului meu (ca şi tot ce a urmat după aceea). Doream apoi să mă refer la „amorsele“ construcţiilor filosofice – la gândul sau întrebarea care originează dezvoltarea structurilor sau care, măcar, ordonează expunerea lor. Şi aici Jaspers mi se potrivea, el confirma presimţirile mele privind un anumit fel de precaritate a filosofiei, trasă chiar din limitele condiţiei noastre umane, construindu-şi filosofia pe baza eşecului ei constitutiv, „un eşec al ontologiei, care spune ceva despre fiinţă“ (J. H.). În sfârşit, ultimul gând pe care l-aş fi legat de lectura lui Jaspers se referea la încifrarea filosofiei – încifrarea bună, cea care te fereşte să „luneci“ deasupra textului; încifrarea necesară, cea impusă de nevoia de a da nume noi unor făpturi ale gândului ne-mai-gândite. Şi la riscurile accesibilităţii.

Aş pune acest ultim refuz pe seama unor spaime: de efort, de lungime, de faptul că se poate să spun prost ceea ce alţii au spus bine.

Toate întâmplările numite mai sus se pot constitui într-o altă poveste, cea a

---

[2] Jeanne Hersch *L'Étonnement philosophique. Une histoire de la philosophie*, Gallimard, Paris 1994 [*Folio/Essais*], resp. *Mirarea filozofică. Istoria filozofiei europene*, traducere din franceză de Drăgan Vasile, Humanitas, B. ^{1}1994, ^{2}1997. [n. red.]

[3] Karl Jaspers *Die grossen Philosophen*, Piper, München 1957; cf. vol. 1: *Die maßgebenden Menschen: Sokrates, Buddha, Konfuzius, Jesus.* [n. red.]

întâlnirii cu filosofia, pe care cred că nu o voi scrie ca atare vreodată. Dacă va fi să fie, ea se va sparge în bucăţi, pe măsura puterilor mele de articulare.

Privind în urmă, la felul în care m-am adresat filosofiei, constat că demersul meu n-a urmărit instituirea unui depozit de informaţii, deşi pe consistenţa acestora s-a desfăşurat totul. Mai degrabă a fost o încercare de a aduna elemente pentru o meta-filosofie de uz propriu.

Dacă mă gândesc la mişcarea care m-a adus în preajma ei, pentru mine filosofia ar însemna modalitatea de „a trage concluzii“ asupra faptului de a fi în lume. Iar pentru aceasta, într-un prim gest, ea trebuie ***să descrie*** ceea ce găseşte „la faţa locului“ – şi o face, de fiecare dată altfel, într-un model conceptual coerent.

Nici un model nu este „obiectiv“, netendenţios, nevinovat: în însăşi construcţia lui se strecoară, se infiltrează deja viitoarele concluzii, pentru că acestea provin dintr-o pre-ştiinţă a lumii, acumulată în timp şi depozitată în structurile fiinţei gânditoare, care, acum, se străduieşte să o scoată la lumină, ordonând-o.

Dar oricare ar fi modelul de care se foloseşte, filosofia ajunge să pună faţă în faţă – fie explicit, fie ca subînţeles – două mari realităţi ale condiţiei noastre: ***limitele*** (limita raţiunii, limita cunoaşterii, limita limbajului, finitudinea noastră în act) şi ***neacceptarea lor*** continuă. Însăşi punerea în ordine pe care o realizează modelul/sistemul creat de un gânditor îl aşează pe acesta între limite. Chiar şi operaţia fundamentală, primară a gândului în filosofie – mă refer la conceptualizare – se realizează prin limitarea cuvântului-nume la un anume sens şi numai acela, „cheltuind“ pentru aceasta, uneori, tratate întregi. Nici nu s-ar putea altfel, dacă vrem să ***facem*** ceva, să spunem ceva.

Însă, deşi ştim că limitarea articulează totul pe lumea aceasta, la fel de puternic ne

trage spre el abisul nelimitării. Filosofia are concepte care răspund acestei nevoi şi o arată: transcendenţa, eternitatea, infinitul, neantul, haosul. Dar ea o face în ***limitele*** ei şi aşa ceva poate să nu ajungă nici măcar celui care construieşte în filosofie. Şi atunci graniţele ei sunt rupte de însuşi constructorul. Filosofia se dezagregă în fragmente, se „varsă“ în poezie, în profunzimile limbii naturale, în artă, în confesiune – şi se linişteşte în atotcuprinzătoarea credinţă în Dumnezeu.

E un ocol inutil facerea şi trăitul în filosofie? Nu cred. Cercul hermeneutic închide în el substanţă – substanţa vieţii noastre în lume; el înconjoară punctul singular al nevoii noastre de a înţelege, de a pune în ordine, de a găsi un punct fix, de a descoperi invarianţii felului nostru de a fi. Parcurgerea lui, care ne aduce de unde am plecat şi unde am fi putut rămâne de la început, are o valoare diferită de zero. Un fapt ca acesta se demonstrează riguros în matematică atunci când se calculează reziduul unei funcţii de variabilă complexă relativ la un punct singular sau când se calculează circulaţia pe o curbă închisă într-un câmp cu vârtejuri sau în jurul unui izvor.

Am introdus aici această analogie în termeni absconşi (sper ca măcar să mi-i fi amintit corect) din două motive. Cel grav, de conţinut, care ţine de fractalitatea lumii, îl voi povesti cândva, când, poate, voi articula acea „Fantezie cu fractali“ care se construieşte de ani de zile în gândul meu. Motivul conjunctural, cel zâmbitor, se referă la însăşi încifrarea filosofiei, căreia am vrut să-i alătur, competitiv, un alt tip de încifrare – mai evidentă, mai categorică, deci mai simplu de dezlegat fără rest.

Nevoia de filosofie nu se stinge prin apropierea de această lucrare a spiritului uman, cum se potoleşte setea sau foamea (dar şi acestea revin periodic!), ci se transformă – proteic – şi se potenţează. Ea se regăseşte pe sine însăşi descrisă în spaţiul filosofiei sub diferite nume, ieşind din condiţia de accident pe care o poartă o întâmplare personală.

Fie că e un apel la *funcţia regulativă a ideilor*, fie că e o modalitate de acces la *existenţă* sau la *existenţa autentică*, fie că e o cale a *salvării ontologice* sau o *maladie a carenţelor spiritului*, nevoia de filosofie se regăseşte în structurile „tari“ ale fiinţei, cele căpătate prin „proiect“. E şi acesta un câştig.

Trăind-o şi încercând s-o împlinesc – aşa cum s-ar putea / aş dori să se fi văzut din această poveste – ea şi-a schimbat „culoarea“. A devenit nevoia de a mă bucura de strălucitorul spectacol al filosofiei, de puterea minţii şi de puterea expresivităţii marilor gânditori. Şi cum spectacolul este „interactiv“, poate că din replicile cerute de joc, se va constitui acea „reconstrucţie raţională“ a unei treceri prin lume pe care am numit-o „Un fel de a fi“ – un fel de a înţelege.

P.S. Am ataşat acestui text trei anexe, deşi el este autonom (cu atât cât a reuşit el să spună). Fiecare anexă e motivată în felul ei, dar toate trei, împreună, încearcă să mai „salveze“ câte ceva din întâmplarea povestită, importantă pentru mine şi – oricum – mai bogată decât forma ei încremenită în text.

ANEXE

1

Textul precedent este constituit după un plan destul de strâns, care ar fi trebuit să-i asigure coerenţa transmiterii gândului întreg. Succesiunea paragrafelor ar fi putut fi marcată de câteva subtitluri: cum se manifestă nevoia de filosofie, cine şi când poate s-o trăiască, cum poate să arate acesta şi în ce fel se adresează el filosofiei, care-i sunt aşteptările, ce poate da filosofia interogată de pe margine, unde ajungi încheind demersul. În desfăşurarea textului am folosit ceea ce am notat de-a lungul timpului trăind aceste gânduri, uneori citând(u-mă), alte ori prelucrând notele, în speranţa că aşa se vor integra mai bine în darea de seamă concepută. Fiind prea aproape de text, nu ştiu ce-a ieşit. Dominanta este nemulţumirea, dezamăgirea că a fost să fie doar în felul acesta. Şi recitindu-mi notele, chiar şi ele, cu tot patosul lor, mi s-au părut mai aproape de adevărul meu. De aceea m-am decis să le transcriu aici, datate, ştiind că în fapt o iau de la capăt, repetându-mă. Îmi spun, cu împăcare, că fac biografia gândului. Spun – şi deja îmi dau seama că povestea nu va fi cât de cât completă fără *epica* propriei mele implicări în filosofie. Ar urma o a doua anexă – şi probabil că o voi face, pentru că undeva trebuie să construiesc un loc în care să pot mulţumi celor care m-au ajutat. Nu sună bine „mulţumiri în anexă“, dar dacă această „anexă“ va exista, ea va fi despre însăşi viaţa mea. Va fi o „biografie“ a faptei.

29 ian[uarie] 1993

Am terminat compunerea despre eseul lui Landsberg[4]. Aş scrie o „Matematică pentru poeţi“, o „Poezie pentru filosofi“ şi „Nevoia de filosofie“ (mai ales!) pentru poeţi şi matematicieni. Aşa se exprimă euforia, nu? Acum însă am de bătut la maşină!

31 ian[uarie] 1993

Am terminat bătutul la maşină şi m-a copleşit jalea. Atâta chin şi atâta neputinţă.

10 sept[embrie] 1993

Toată această căutare s-a făcut (se face) – o spun cu grosolănie, ştiind şi cum ceea ce spun se oferă comentariului – deci: toată această căutare s-a petrecut, se petrece în patru labe.

Doborâtă: ţintuită la pământ de greutate şi neputinţă.

Dezorientată: care este următorul gest, de ce să mă prind, să mă agăţ pentru a mă mişca puţin, pentru a căpăta un moment de relaxare, de odihnă, de bucurie.

Deznădăjduită: nu sunt destul de bună, nu voi fi niciodată destul de bună pentru a articula ceva coerent şi important.

Pierdută, abandonând în tăcere: e zadarnic, e degeaba – nimănui nu-i trebuie ceea ce fac acum, totul se pierde în vaerul tuturor, locul meu e în tăcere, în facerea măruntului şi obişnuitului.

În patru labe, printre pietre care-mi julesc palmele şi genunchii, ne ştiind cum e înclinată suprafaţa pe care mă târâi.

[4]Paul-Ludwig Landsberg *Essai sur l'expérience de la mort* suivi de *Le problème moral du suicide*, préface de Jean Lacroix, Éditions du Seuil, Paris 1951, resp. *Eseu despre experienţa morţii* urmat de *Problema morală a sinuciderii*, traducere din franceză de Marina Vazaca, Humanitas, B. 1992 [φ *6*]. [n. red.]

Şi pe urmă spun: poate acesta e un urcuş, poate voi ajunge undeva unde-mi va fi bine şi frumos.

Şi pe urmă blochez plânsul şi mă întreb: am altă alegere, am altă cale, am altă dorinţă sau nevoie acum, în ultima zonă de putere a vieţii? Am alt timp pentru a înţelege?

Ştiu cu certitudine: nu.

Asta este.

Proba de aer.

Urcatul pe munte.

11 sept[embrie] 1993

„Drumul gândirii" este o magistrală, o mare cale în care se „varsă" cărările, aleile, şoselele individuale. Este ceea ce putem avea în comun cu ***certitudinea*** că ceea ce avem ***este comun***. Construirea acestui „drum" e laborioasă şi dură. E lucrat în piatră, e curăţat de praful părerilor, opiniilor, imaginilor, e spălat de mâlul afectelor, senzaţiilor. E o operă de care speţa umană poate fi mândră şi sigură.

Parcurgerea lui e cea mai nobilă probă a maturităţii şi consistenţei omului. Supunerea la legile lui este salvarea sigură, atâta câtă poate să fie, din confuzie şi dezorientare.

Atâta este de mare efortul construirii lui – pentru cei în stare s-o facă, atât este de mare efortul parcurgerii lui – pentru cei care merg după deschizătorii de drum, încât se întâmplă ceva nefiresc:

uităm

– că, la început, (orice început), ***nevoia*** de a avea acest drum ne-a făcut să acceptăm preţul, sacrificiul renunţării la rest – la restul de fiinţă ; şi să impunem această renunţare ca taxă de acces;

– că am constituit în felul acesta o ***convenţie*** şi nu o ***nouă natură***; că mergem pe acest drum doar ***ca şi cum*** am fi fără rest – fără restul de fiinţă.

Nu se poate. Nu se poate să ignorăm că suntem ***întregi*** pe drumul gândirii. Cu toate stările fiinţei noastre. Nu se poate să nu recunoaştem că sufletul asistă/însoţeşte/cuprinde spiritul.

Suferinţa obscură a nerecunoaşterii (acestei evidenţe): patosul extrem al filosofilor, al celei mai pure gândiri vii.

Soluţii obscur alese, neexplicite ca motivare: adresarea la poezie, la muzică.

Nu se poate să acceptăm doar ***gânditul*** întregii fiinţe şi nu şi ***trăitul*** acestei gândiri cu întreaga fiinţă.

Este vorba de un „joc secund“ aici, pentru că această trăire nu e cea primară. În cadrul celei primare, efortul care se face e efortul rigorii, al epurării oricărui accident, al articulării fiecărei verigi, al probării fiecărei implicaţii. Radem cu duritate orice slăbiciune, orice element vag, orice lacrimă a neputinţei şi a efortului. Abia după aceia putem trăi şi respira.

20 sept[embrie] 1993

Sigur sunt diletantă în această încercare. Nu pentru că n-aş mai fi trecut în scris gânduri sau imagini. Nu pentru că n-aş mai fi construit câte ceva întreg – adică început şi terminat, aşa cum a fost să fie. Ci pentru că vreau să prind înţelesurile felurilor de a fi în viaţă şi în lume – pentru prima şi singura dată în această viaţă (a mea) şi în această lume, aşa cum mi se arată ele la capătul trecerii.

Alături de concepte, alături de poezie, alături de epic, alături de raţionamente şi demonstraţii, alături de imaginar. Şi dacă aceste fiinţe ale gânditului vor fi prezente

în spunere, ele nu vor trăi în coerenţa zonelor care le-au născut, ci altfel, ca fapte ale vieţii şi lumii, pe care vreau să le înţeleg.

„Alături“ = nu în ele, nu departe de ele.

26 sept[embrie] 1993

Locul în care se împlineşte, se desăvârşeşte, se încheie, se realizează efortul de a înţelege, ultimul loc este articularea în scris. Ea dă corp, contur înţelesului, îl aşează în faţa ca să-l poţi pipăi şi încerca.

Scrisul – ca succesiune de refuzuri, ca alegere ultimă, ca ultim efort, locul în care ajungi când nu mai poţi mai departe.

Pericolul profesionalizării.

15 oct[ombrie] 1993

Ea (existenţa individului, „eu“) nu este importantă, e accidentală ca orice unitate statistică (element al unei colectivităţi statistice), e conjuncturală, e una printre multe altele, nu poate fi baza unei judecăţi cât de cât generale, cum nu se poate face ştiinţă pe cazuri individuale.

Dar:

Ea este importantă, e de ordinul miracolului pentru că e înconjurată de marile întrebări incorecte, inutile, fără răspuns – de ce exist? de ce exist în acest fel? de ce eu? de ce mie? Ea este patetică prin intensitatea întrebărilor şi prin lipsa unui răspuns unic şi sigur.

Ea este importantă pentru că acceptă, primeşte, înglobează tot ceea ce nu e individual, ceea ce e construit în aşa fel încât să se elimine precaritatea individului – efortul de a găsi sau de a constitui esenţe, obiectivarea, ştiinţificitatea.

Ea este locul ultim al instalării tuturor bunurilor gândurilor noastre.

12 noiembrie 1993

(...)

Încă o dată.

Nu e filosofie ceea ce vreau să fac, pentru că nu în concepte vreau să vorbesc. Ele vor exista în povestire pentru că există în viaţa mea; şi sunt importante, pentru că fac parte din strălucitorul spectacol al minţilor mari. Nu e eseu ceea ce vreau să fac pentru că e prea grav şi prea exhaustiv gestul pe care îl încerc. Nu e literatură – nu sunt dăruită pentru jocul acesta, nu pot construi, nu pot imagina întâmplări cu oameni, pot să povestesc doar întâmplări cu gânduri. Atunci ce-ar putea să fie, dacă sper să fie ceva, dacă îndepărtez gândul că totul stă sub semnul unei imense aberaţii, al unui delir, al unei nebunii paşnice, în momentele ei bune, când are gesturile normalităţii – doar uşor deplasate, uşor glisate, uşor alături, ca o culoare scăpată din conturul liniilor, ca o imprimare greşită.

Ar putea să fie, dacă mă întreb şi dacă încerc să răspund, ar putea să fie ceva în locul poeziei. Pentru că poezia alege ea şi nu m-a ales. Pentru că o ştiu şi ştiu că atunci când este, este totul („În mod poetic locuieşte omul...“[5]).

26 feb[ruarie] 1995

Nevoia de filosofie. Independent (indiferent) de faptul că filosofia poate sau nu

[5]Johann Christian Friedrich Hölderlin *Sämtliche Werke*, Cotta Verlag, Stuttgart [„Grosse Stuttgarter Hölderlin-Ausgabe“], II [*Gedichte nach 1800*], 1951, p. 327 şi urm. (V. şi *Imnuri şi ode*, în româneşte de Ştefan Augustin Doinaş şi Virgil Nemoianu, Minerva, Bucureşti 1977.) Cf. Martin Heidegger *...dichterisch wohnet der Mensch...*, in: **Akzente** 1954, p. 57 şi urm., reeditat în: *Vortäge und Aufsätze II*, Neske, Pfullingen 1954 etc., resp. *...în chip poetic locuieşte omul...*, in: *Originea operei de artă*, traducere şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu, Univers, B. 1982 [p. 166–184]; Humanitas, B. ^{2}1995 etc. [n. red.]

poate răspunde unor întrebări (probleme), în momentul în care întrebările ei devin probleme personale, se instalează nevoia de filosofie. Momentul acesta poate să apară sau nu pe durata unei existenţe. Încheierea unei vieţi poate să se întâmple înainte ca să ai cum s-o împlineşti sau de ce s-o faci. Şi dacă apare se poate întâmpla prea devreme sau prea târziu sau chiar cândva când este bine să se întâmple.

– tipuri de profesionalizare bună şi rea

– condiţia de „cucoane dezamăgite şi pensionari frustraţi“ sau de slabă articulare

– starea de împăcare pentru problemele intervalului

– ce-ţi poate da frecventarea filosofiei

– diletant, aventurier, profesionist; „aventurier“, zâmbind (împreună)

– naivitate secundă

– ce cauţi şi cum te adresezi filosofiei

– rolul articulării

– „*Jurnalul de la Păltiniş*“?[6]

[6] Gabriel Liiceanu *Jurnalul de la Păltiniş – Un model paideic în cultura umanistă*, Cartea Românească, B. 1983; Humanitas, B. ^{2}1991, ^{3}1996; cf. şi *Le Journal de Păltiniş – Recit dune formation spirituelle et philosophique*, tr. par Marie-France Ionesco, La Découverte, Paris 1999, *The Păltiniş Diary – A Paideic Model in Humanist Culture*, tr. by James Christian Brown, CEU Press, Budapesta 1999 etc. [n. red.]

– patosul filosofiei

– sistemul în filosofie

Desigur, poate fi recunoscută „bibliografia“ păltinişană.

3 martie 1995

Cu lacrimi în ochi (lacrimi metafizice, nu?) accept condiţia pe care o arăt: „cucoană dezamăgită“ şi „pensionar frustrat“. Dar nu mă voi opri aici.

Tăietura între articulat şi nearticulat ar putea fi imaginată şi ca un plan care separă net o zonă de „lumină“, cea expusă prin articulare şi o zonă de „umbră“, a tăcerii prezente, participante, în lucru şi ea. (Sigur că am putea gândi şi o trecere lentă de la ascuns la arătat, introducând fireştile trepte de expresivitate, aflate în ambele zone, care ar transforma contrastul într-un spaţiu difuz, nuanţat. Dar faptul brut al spusului sau ne-spusului rămâne, şi el „taie“ cu adevărat: *este* sau *nu este*.)

Se judecă cele ce sunt, cele aduse în lumină. Orice judecată explicită, articulată are un gest obligatoriu premergător: punerea în lumină a faptului judecat – fie că e adus din zona de umbră proprie (sau din cea bănuită, a celorlalţi) – fie că e găsit şi arătat subliniindu-l cu lumina focalizată asupra sa. Şi se judecă ***pe drept*** numai ele, cele ce sunt articulate. Dar „nu este“-le lipsei de articulare n-ar trebui înlocuit cu acel „nu este“ al nimicului. Presupoziţia grăbită, prin extinderea negaţiei, că lipsa de articulare este ***numai*** neputinţă, numai precaritate – arată prost.

(...)

Vai! Măcar de-aş înţelege eu ce-am vrut să spun, de mi-aş putea măcar aminti exact cum arăta gândul acesta!

30 mai 1995

Înlocuirea întrebării adolescentine „Ce sens are lumea?“ cu cea tehnică „De ce există ceva mai degrabă decât nimic?“ nu măreşte şansele de a răspunde ***efectiv***; ea (înlocuirea) este făcută din nevoia de a constitui (respecta?) demnitatea de profesionist a filosofului. Sub semnul ei proliferează construcţiile articulate, se dezvoltă dialogul, se constituie colectivitatea specialiştilor şi însăşi meseria. Este, desigur, multă substanţă – pentru că se rafinează descrierile în dorinţa ca ele să devină explicaţii, se înmulţesc modelele secţionând lumea sau tăind cercul închiderii ei mereu – dar răspunsul la întrebare, în filosofie, nu ştiu să se fi dat. Iar cei care pentru ei înşişi au optat (şi opţiunea este simplu de realizat printr-un ***act de credinţă*** – fie în hazard, fie în Dumnezeu) disimulează sau evită declaraţia de credinţă care, în mod onest, ar trebui să preceadă orice întemeiere de sistem. Şi se poartă aşa pentru că în comunitatea filosofilor poţi deveni repede un personaj dubios dacă nu respecţi acest tabu. Nu mai eşti adult serios, nu mai eşti profesionist dacă-ţi argumentezi partea ***esenţială*** a convingerilor prin credinţă şi nu prin raţiune. Pentru mine Kant a însemnat marea dezlegare/limpezire explicită a acestui fapt. Toată filosofia este o uriaşă paranteză pusă între întrebare şi răspunsul ei, paranteză care trebuie să se închidă ***înainte*** de răspuns – cât timp i se acordă filosofiei statutul de profesie (raţională), cea mereu cu un ochi aţintit la (reuşita) ştiinţă. Ce rămâne fascinant în filosofie dacă renunţi la a-i mai cere un răspuns? Marea nebunie de a încerca să-l cauţi, strălucitoarele spectacole ale eforturilor minţii în căutare, însingurarea şi harul scrisului, tensiunea meta-fizică a ieşirii din interval chiar când, aşezându-te temeinic (exultând aşezarea în interval) încerci o superbă demolare a zonei nenumite, ne-numibile, de dincolo de filosofie. (Este ea Nimicul? Este lucrul în sine? Este lumea lui Dumnezeu, aş spune.) Marile minţi în

încordare ating această zonă chiar în efortul negării ei.

De ce te mai adresezi filosofiei dacă nu-i mai ceri un răspuns? Pentru bucuria gânditului ei, pentru marile întâlniri – cu marii oneşti şi cu marii nebuni. Într-o candoare secundă, într-o naivitate secundă, într-un diletantism secund, al gesturilor unice.

18 iunie 1995

VARIANTE

(...)

În nevoia de filosofie, tensiunea însăşi a întrebărilor care te aduc în orizontul ei (al nevoii) intră într-un fel de suspendare şi obiectul atenţiei este chiar filosofia.

Cum este articulată gândirea filosofică şi care sunt cuvintele ei.

Cum se constituie gândul în filosofie.

Răspunsurile pe care le încearcă filosofia devin secunde, informaţia devine suportul pe care poţi urmări mişcarea gândului şi „întruparea“ lui, trecerea lui în cuvinte.

Pentru că acesta este exerciţiul, învăţarea grea a modului în care îţi poţi articula, întrupa, scoate în lume gândul propriu. (...) ***În afara filosofiei***, fiindcă este un demers personal, şi nu o instituire a spunerii ca expresie a condiţiei umane. Nu omul generic, ci ***un fel de a fi*** în lume.

• Poate e o încercare utilă filosofilor care vor să ştie cum poate „lucra“ filosofia în lume, în ceilalţi oameni.

• Filosofia ca profesie, – activitate de interval, fără preeminenţă în raport cu celelalte. (Şi restul: diletant, aventurier; şi restul despre interval).

• Rigoarea filosofiei – nevoia de punct fix, de invarianţi, de ordine, de sistem. Constituirea filosofiei cu un ochi la ştiinţă. Cuvintele filosofiei, conceptele, încifrarea bună. Ce rămâne: nu sistemele, ci marile spectacole ale minţilor mari sau ale marilor

expresivităţi.

24 iunie 1995

Din nou:

• Descrierea stării numite „nevoia de filosofie“: caracterul ei difuz, nearticulat sau slab articulat al problemelor/întrebărilor – „ce sens au toate acestea?“, „ce legături există între părţile (lumii, vieţii proprii)?“, „coerenţa“, „mecanismul“, „motorul“; bănuiala şi speranţa legate de filosofie; caracterul „realist“ al adresării – toate întrebările sunt ***direct*** despre realitate şi nu despre modelele/sistemele rezultate prin modelarea ei; caracterul ***personal*** al demersului, caracterul de fapt de viaţă – nu teoretic, nu profesionist.

• Cum se poate conştientiza nevoia de filosofie, când se explicitează ea şi devine determinantă (sursă) de gesturi.

• Ce ceri de la filosofie înainte de a şti ce poate ea da: naşterea gândului, cuvintele lui, articularea gânditului lui – o ieşire din difuz în întruparea prin scris.

• Ce afli: cum se construiesc întrebările (cu sens), cum se structurează răspunsurile posibile. Limba filosofiei şi spiritul ei.

• Ce „ceri“ de la filosofie după contactul cu ea (ce cauţi în ea): puterea minţii, puterea expresivităţii.

• Nu confesiune dar povestirea unui fapt trăit; accept patosul, din voia mea, ca expresie a implicării; patetismul (în care s-ar putea transforma) este o slăbiciune de stil.

[Notă (acum, la transcriere):

Totdeauna m-am simţit vulnerabilă în patosul meu, deşi acesta e consistent şi exact – aproape de sensul originar al cuvântului – şi aceasta s-a întâmplat pentru că

am avut mereu îndoieli, privind atât modul meu de a-l transmite, cât şi posibilitatea de a fi receptat ca atare. De aceea, pentru destindere, am mai glumit pe seama mea, în gând sau în scris, intrând voit în analogii zâmbitoare. Într-una dintre acestea, mi-am descris în termeni „fiziologici“ cele două „maladii“ ale stilurilor opuse de exprimare, vorbind despre patos ca despre o „inflamare“, o mărire, o creştere în volum a întregului ţesut, intimă fiecărei celule a acestuia, iar despre elaborarea academică – cea „rea“ – ca despre o „balonare“, o dilatare a unui gol interior, care subţiază ţesutul peretelui în fibra lui.

Am dorit să inserez această notă pentru că şi ea, cu tot ceea ce poartă, face parte din adevărul meu.]

18 mai 1996

Subtitlu la „Nevoia de filosofie“: „O încercare de a vorbi – până la urmă – despre *Jurnalul de la Păltiniş*“.

„Nevoia“ – ca felul de a fi al unui model nesaturat de fiinţă: un individual cu determinaţii, care-şi caută generalul; sau ca modalitate de a intra în „existenţa autentică“.

Jurnalul de la Păltiniş – ca document al unui fel de a fi, nu al unui model paideic.

Nevoia de a putea / de a şti să articulezi, de a depăşi nivelul exclamării.

Nevoia de epic – de ce „povestitul“ ideii. Odată cu construcţia speculativă – spectacolul minţii. Structura poematică a construcţiei speculative – gest aproape histrionic: îţi pui fiinţa să danseze – un dans complicat, pentru care ţi-ai antrenat îndelung „corpul“ – un fel superior de a te „preface“. Structuri/construcţii puternic poetice.

Să nu uit să caut celelalte note – despre puritatea *Jurnalului de la Păltiniş* şi a judecăţilor sale (considerând limita interioară nu ca un punct de–atins / de–depăşit,

ci chiar ca limită ultimă, constitutivă unei fiinţe date, de ne-depăşit).

Când vorbesc de nevoia de epic (orice idee, dacă ţine, poate fi povestită), s-o leg de trăitul filosofiei, de formula jurnalului, cu adevărul ei bâjbâit (şi nu programat, nu rezultat al unei construcţii mentale tactice).

9 iulie 1996

Pentru că nu-mi mai aduc aminte dacă undeva am notat această întrebare (reiterată în cap de multe ori) – o notez explicit aici, pentru ca altă dată să „sap“ la ea. Deci întrebarea sună cam aşa: „Cum, în ce fel, cu ce suport există ***gândul*** în cap înainte de a fi articulat în cuvinte?“.

Să citesc din Frege, dacă voi găsi locul[7], cum argumenteză el faptul că distinge ***gândul***, tratat ca „obiect“, de expresia lui. Se pare că şi el consideră că, în afara expresiei, gândul poate să existe ca gând. Sper să nu fie la el o disjuncţie formală, dintre acelea care nu pot fi operate ontologic (care nu separă ceva în entităţi cu existenţă autonomă).

Pentru mine întrebarea se pune fiindcă mă izbesc mereu de evidenţa faptului că atunci când ***caut*** cuvintele, o prezenţă anume în cap (pe care am numit-o „gând“) hotărăşte care dintre cuvinte sunt bune şi care nu, căutarea neterminându-se decât atunci când entitatea fără cuvinte e mulţumită, cât de cât, de cuvintele care i-au dat „trupul“.

---

[7] Cf., de pildă, Gottlob Frege *Der Gedanke. Eine logische Untersuchung*, in: *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus*, *I*, 1918, p. 58–77, reeditat în: *Funktion, Begriff, Bedeutung. Fünf logische Studien*, herausgegeben und eingeleitet von Günther Patzig, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, ^{3}1969 etc.; pentru alte „locuri“, v. şi *Scrieri logico-filosofice*, traducere de Sorin Vieru, Ed. ştiinţifică şi enciclopedică, B. 1977 etc. [n. red.]

La fel este cu căutarea ***tonului***, care se produce pentru gândul cuprinzător de gânduri, pentru ceea ce ar fi să învelească o „structură“ (imperfect numit), un ***aer*** anume (mai aproape), o aşezare, un fel de a fi al acelei mulţimi de gânduri.

Aceste entităţi sunt ***prezente*** („bat la porţile gândirii“), ele mă încarcă, îmi dau o stare pe care o numesc aproximativ „tensiunea gânditului“, „tensiunea spunerii“; formează un pol încărcat, care cere detensionarea în expresie. Şi ***înainte***, înainte ca spunerea să se constituie, să se împlinească, eu ***chiar*** nu ştiu cum vor arăta concret gândurile, ce cuvinte le vor mulţumi.

Atunci ele cum există în cap?

18 oct[ombrie] 1996

Realizez că ceea ce s-a întâmplat aici este o mărturisire. A mărginirii, a suficienţei, a precarităţii. A conturului material care mă delimitează (ca entitate trăitoare) de ceilalţi, cei împreună cu care sunt în lume. Aşa cum pielea desăvârşeşte coerenţa alcătuirii corpului şi mă separă ferm de aerul în care mă mişc şi, prin aer, de ceilalţi asemenea mie.

Orice cuvânt scris limitează, dă contur, separă şi însingurează ceva, trăgându-l din umbra neantului, a nerostitului. Orice cuvânt e o sărăcire, o pierdere, o punere în încremenire izolată, o renunţare la tot ce însemna el acolo, în tăcere, la tot ceea ce ar fi putut veni în locul lui. În felul acesta scrisul este o recunoaştere a ceea ce eşti, a limitelor tale – şi o ispăşire, prin suferinţa renunţării la restul.

Cufundându-mă în această suferinţă şi scrutând-o, văd uluită ce gesturi amestecate (de dincolo de puterea mea de a şti şi de a decide) repet. Suferinţă prin pierdere şi sărăcire ca o suferinţă în faţa morţii. Suferinţă prin închidere într-un contur ca o suferinţă a întrupării, a intrării în viaţă prin naştere.

Fiinţă năucă, încurc marile taine în această biată analogie purtată de cuvinte şi mă întorc la veşnicul gând interior: de unde toate acestea? de ce toate acestea?

26 noiembrie 1996

O aşezare primară – dar nu primitivă, o naivitate secundă în care accepţi să-ţi pui cu voce tare întrebări care nu se pun, pe care le ţii pentru tine dacă le-ai lăsat să se ivească sau, şi mai frecvent, le împingi înapoi, în hăul nearticulatului, de îndată ce vezi că ele vor să-şi scoată capul. Întrebări de adolescenţă, când te chinui, te zbaţi (deşi, de fapt, timpul face esenţialul în locul tău) să ajungi la condiţia adultului, a omului mare pe care-l bănui stăpân pe înţelesuri şi pe instrumente şi pe el însuşi.

O încercare de a fi în tine însuţi singur şi acelaşi faţă de tot ce îţi ajunge în gând..

O stare albă de dezvelire, cu voce sugrumată dar egală şi continuă, dincolo de patos, de emoţie şi tulburare.

Cum îl gândeşti pe Dumnezeu, cum îţi gândeşti credinţa, cum îţi gândeşti cunoaşterea şi cum îţi gândeşti viaţa.

O mărturisire şi nu un studiu.

21 feb[ruarie] 1997

Nevoia de filosofie.

• Ce înseamnă (simplu) – eşti în afara ei dar o bănui, o presimţi; problemele ei au devenit probleme personale; e important ce au făcut ceilalţi cu ele; e important cum se leagă cele ce le ştii între ele, cele ce le trăieşti, între ele, ceea ce eşti – până la urmă.

• Cum se poate declanşa – adolescenţa; impasurile în cele ce le ştii (ştiinţele); impasurile în ceea ce articulezi – nevoia de consistenţă, de clarificare; o întâmplare fundamentală; o întâlnire fundamentală.

• *Jurnalul de la Păltiniş* ca întâlnire fundamentală – un fel de a fi, un fel de a deveni (de fapt este un fel de a fi exprimat printr-un fel de a deveni) – rostirea albă, carte pură, aşezare într-un loc în care rămânem faţă în faţă cu noi înşine şi vieţile noastre, nu „indivizii“ care suntem, ci chiar fiinţele noastre; „materia“ din care e construită cartea: fără substanţa ideilor povestite ca întâmplări nu s-ar fi putut constitui în consistenţă. „Personajele“: strălucirea – tensiunea – profunzimea; personajele „negative“ – judecarea în raport cu limita interioară altfel înţeleasă (ca limită ultimă, de nedepăşit). Interludiu cu „*Despre limită*“[8]. Personajul principal: contradicţiile Domnului Noica. A trăi spiritul; a te rezema în strălucirea şi falsa siguranţă a speculaţiei; a te justifica prin cantitate, restul fiind subînţeles. Carte neconjuncturală, uitare conjuncturală. *Epistolarul*[9] – carte dostoevskiană. Când poţi vorbi despre „*Jurnal*“. De ce poţi vorbi „înainte“ şi cum (înainte sau după ce ai „trecut“ prin filosofie). De ce e obligatoriu să existe un „după“.

• Soluţiile filosofiei (răspunsurile la întrebări, conţinutul ei, dezlegarea înţelesului lumii) – căutarea lor ca formă a nevoii de filosofie. Metodele, limbajul, tipul de articulare, mişcarea gândului în filosofie – cealaltă formă a nevoii de filosofie.

[Continuare la „strălucire, tensiune, profunzime“ cu: oboseala prin mărunţire, intransigenţa din vecinătatea absolutului, zădărnicia trecerii în faptă – trăită când ajungi la contemplarea nesfârşitului adânc. Dar e tot ce avem mai bun; deformările sunt inerente formărilor. Poţi să ieşi din tine însuţi? Până unde?]

• Ce iese din impactul cu filosofia: (1) profesionalizarea bună şi căderea în profesie;

---

[8]Gabriel Liiceanu *Despre limită*, Humanitas, B. 1994; cf. şi *De la limite – Petit traité a l'usage des orgueilleux*, trad. par Alexandra Laignel-Lavastine, Éditions Michalon, Paris 1997 etc. [n. red.]

[9]Gabriel Liiceanu *et al. Epistolar*, Cartea Românească, B. 1987; Humanitas [2]1996 etc. [n. red.]

(2) articularea felului propriu de a fi; tonul! Jocul între esenţialul exclamat (cu senzaţia de inconsistenţă, implicată) şi aglomerarea academică a detaliilor (cu senzaţia de inutil – atâta muncă, mai bine în altă parte!) – la ambele extreme în fapt şi în fond – neputinţa. Ce rămâne bun? – Spectacolul minţii, frumuseţea articulării, însăşi ***nevoia*** de filosofie.

• Căile de intrare (de introducere, de amorsă): spectacolul logicului, spectacolul ştiinţificului, spectacolul cunoaşterii, spectacolul limbii – forme purtătoare ale marilor întrebări. Şi însăşi punerea întrebărilor care n-au răspuns.

• Care este locul (vai! n-am continuat ideea şi am uitat ce voiam să spun – poate „locul în care ajungi“?)

• Despre nevoia de ajutor, despre imensa generozitate a actului didactic în filosofie. Recunoştinţa – pentru că trăim împreună. Cum te simţi cerând târziu acest ajutor – analogia cu musafirul străin care se transformă în imigrant. Nu voi rămâne în filosofie, nu mă voi întoarce de unde am plecat – voi fi un apatrid care se predă grijii lui Dumnezeu, iubindu-i pe toţi cei pe lângă care am trăit.

• Mi-ar plăcea să vorbesc despre spectacolul filosofiei, văzut de cineva din afară. Despre bucuria conceptelor şi liniştea găsită în ele. Despre bucuria (emoţia) de a fi „numit“.

• A alege ce să ***nu*** ştii: a alege să nu ştii matematică, a alege să nu ştii fizică etc.

28 martie 1997

....

Existenţa Domnului Noica este mai puternică decât opera lui (fie şi numai pentru faptul că, pe lângă operă, ea conţine şi facerea operei şi încă altele), cu toate că el a cerut de la noi să credem altfel, să-i ignorăm „biografia“. În programul său a fost

prevăzută numai explorarea articulabilului coerent, constituibil în structuri. Nu numai „sufleţelul“ a fost pus să stea la locul lui, ci şi zonele vagi, obscure, incerte, greu transmisibile ale gândului. În mod direct, nimic din ceea ce nu se lăsa „lucrat“ de mintea cercetătoare n-a fost pus în frază. În ceea ce a fost intenţionat, opera Domnului Noica este o superbă operă de interval, una care mărturiseşte despre strălucirea eforturilor minţii. Numai în ceea ce nu intenţiona explicit să spună scrisul său trage spre alte zone – este vorba despre frumosul pe care-l respiră continuu scrisul său. Şi soluţia oferită de Domnul Noica este o soluţie de interval: existenţa în cultură, prin cultură. Ea însă se transformă în altceva prin patosul ei. Acest patos, care este însuşi gestul de a refuza un altceva şi un altfel, de a urmări gândul propriu până la a-l substitui ţie însuţi, scoate soluţia (existenţială) şi opera din interval iar modul în care o face este chiar frumosul la care m-am referit. [Poate nu întâmplător, nu filosofii au fost primii care au scris despre cărţile lui, ci, să zicem, „literaţii“]. Vezi „cantitate la C.N.“

[2 feb[ruarie] 1997 (...) Obsesia cantităţii este foarte bună; pentru un timp? până la un anumit punct? într-un anumit început? Dar pe cât de important este să intri în ea la un moment dat (şi cine poate să ştie mai bine ca mine ce dezastru poate însemna ocolirea ei!), pe atât de importantă devine abandonarea ei – tot aşa, la un moment dat. Ce înseamnă aici acest „dat“ – Dumnezeu cu mila!

Dacă despre Domnul Noica vom descoperi (la un moment dat!) că nu este atât de mare pe cât îl iubim noi, lucrul acesta i se va fi întâmplat pentru că n-a părăsit la timpul potrivit obsesia cantităţii. Nu pentru că astfel ar fi citit prea mult sau ar fi scris prea mult. Nu, Domnul Noica a scris cu acoperire tot ceea ce a scris, iar faptul că a citit mult nu l-a împiedicat să scrie – nu i-a luat din timpul şi din substanţa originală a scrisului. Ci pentru că a purtat în fiinţa lui (nu doar în minte!) această

obsesie; pentru că ea, obsesia, a ocupat acolo un loc preţios, în care ar fi trebuit să se afle altceva. Nu ştiu ce anume, pentru că dacă aş şti, aş fi altcineva decât ceea ce sunt. (...) Ar trebui să înţelegem cu o uşoară cutremurare lucrul acesta. Obsesia cantităţii creează alibiul cărţilor. „Unde ai fost, Adame? – Am scris cărţi, Doamne!“.]

12 aprilie 1997

Dacă noi, cu structurile noastre umane aşa cum au fost ele date prin „proiectul“ de creatură, am avea acces la cunoaşterea desăvârşită, cea care poate stabili fără dubiu, cu siguranţă absolută, adevărurile veşnice (eterne) – cred că Dumnezeu nu ne-ar fi interzis să mâncăm din pomul cunoaşterii. Ce a rezultat din gestul păcatului originar pentru cunoaştere (nu pentru etică): nevoia de a cunoaşte, chinul de a cunoaşte, iluzia de a cunoaşte, bucuria de a cunoaşte, trufia de a cunoaşte. Nu s-a răspuns în registrul raţiunii la nici una din întrebările fundamentale. Ele sunt legate: ori care din ele lămurită, ar descâlci toată suita. Dar la nici una nu putem răspunde – pentru că nu avem alte „organe“, pentru că avem aceste „organe“. Ordinea (curăţenia) pe care a făcut-o Kant este fundamentală. Care este soluţia noastră, cea care poate fi numită şi „mântuirea“ noastră? Să „ recunoaştem“ păcatul originar, să-l înţelegem în sensurile lui nu doar etice – păcat prin neascultare, nesupunere, înşelare –, ci şi ontice, acelea care rezultă din incompatibilitatea noastră de fiinţă creată într-un anume fel şi roadele pomului interzis. Înţelegerea aceasta (ultimul gest al raţiunii) ne aduce în pragul transcenderii. Prin transcenderea cunoaşterii ajungem în mod secund în locul pe care fiinţele bune şi blânde şi nevinovate, cele numite cu numele stângaci „cei săraci cu duhul“ sunt aşezate primar. Ajungem la credinţă.

28 iunie 1998

Lăsându-mă în voia scrisului, „lucrurile“ nu ies mai neglijente, mai dezordonate,

mai dezlânate decât sunt eu însămi. Ele ies asemenea mie, cea de fiecare zi, cu ceea ce (tactic) recunosc despre mine şi cu ceea ce (protejându-mă) nu pot, nu vreau sau nu ştiu să recunosc.

Aş putea să fiu îngăduitoare (cu mine) şi să spun că „tactica“ mea protectoare este un efort de formare bună, de curăţare, de limpezire; un gest de asumare a tipului pozitiv de gândire, ca iradiere (fractală!) a gândului bun pe care îl are Dumnezeu pentru fiecare dintre noi şi ca ultimă expresie a gândului nostru bun pentru lumea lui Dumnezeu. Aşa şi este – dar mai există şi umbra; „umbra“ în sensul lui Jung aş putea spune, dacă mi-aş aminti detaliile; umbra mea, cea pe care o însoţesc, în rezumat, repetând cuvintele Anonimului (din uitarea mea): „ajută, Doamne, necredinţei mele!“

Şi întorcându-mă la gândul de început, el urmează să fie întregit de alternativa scrisului „controlat“ (cred că am făcut în fraza asta un fel de anacolut!). Efortul de articulare pe care-l fac atunci când construiesc ceva care poate „ieşi în lume“ nu înseamnă numai un reflex al decenţei de a acoperi, de a ascunde ceea ce scrisul „liber“ ar putea lăsa la vedere – intim, umoral, accidental (în sens logic). „Curăţirea“ pe care încerc s-o operez este asemenea efortului sculptorului dând la o parte bucăţile de piatră inutile, care acopereau statuia. (Vai! cum vorbesc!)

Am spus în altă parte, mai bine, cred, cum pentru mine împlinire gândului se face doar odată cu acele cuvinte care sunt ***chiar*** ale lui. (...)

7 iulie 1998

Mişcările sufletului: o dinamică a afectelor – nici sentimentalism, nici psihologie – un fel de a trăi lumea la nivelul literaturii (bune, autentice), în „planul“ în care te bucuri, suferi, participi, te revolţi, te simţi golit sau prea plin, iubeşti şi – în tot timpul acesta – te gândeşti la ce ţi se întâmplă. Este un plan pre-conceptual. Ca efort

de curăţire-limpezire poţi să te muţi cu tot acest bagaj în „planul“ conceptelor. Mai rece, mai senin, mai esenţializat, mai obiectiv. De la „sufleţel“ la spirit. Aici poate să apară euforia „conceptului“ cu toate judecăţile umorale privind restul lumii, celelalte feluri de a fi.

Eu cred că există şi o zonă post-conceptuală – în care nu e nevoie să te lepezi de nimic din celelalte, dar ştii că le-ai lăsat în urmă şi te uiţi cu un fel de tandreţe şi aşteptare la cei buni care urcă din greu în acelaşi sens. Am recunoscut pe unii care au ajuns aici; îi văd pe alţii care bâjbâie după locul acesta, îl presimt şi îl vor găsi – dacă vor avea zile destule. Altora nu le-a ajuns viaţa şi au rămas pe drum, pe undeva.

[Lucrurile acestea le-am mai spus – în germene – când am pomenit de straturile fiinţei şi de faptul că „perioadele“ vieţii sunt „locuiri“ cu convingere, cu dăruinţă a câte unui strat.] (...)

27 martie 1999

(...)

Demersul meu trebuie să fie patetic, ***obligatoriu*** patetic; altfel, redus la încadrarea simplă, noţională, devine ceva extrem de cunoscut, epuizabil în câţiva termeni şi câteva afirmaţii. Dacă nu introduc ***participarea*** – pentru că despre ea este vorba – tot demersul meu n-are sens. Nu valoarea obiectivă a gândurilor, ci modul în care s-au constituitele ca existenţă: un fel de a fi.

Nu un bilanţ, ci o încercare de ***a înţelege***, de a pune în ordine pentru a înţelege. Nu o istorie, în ordinea timpului, ci o epică în ordinea legăturilor, care, deşi se arată în timp (timpul trecând în acest (răs-)timp), nu există din cauza timpului. Ordinea în timp, biografică, este exterioară şi, într-un anume fel, nesemnificativă. Pentru că ordinea gândurilor se stabileşte după natura lor, într-un spaţiu al gândurilor, care

se oferă privirii simultane în întregul său. Desigur, aceasta este o impresie imperfect construită: ce-i aia, să-ţi vezi simultan toate gândurile?! Nu, nu le „văd“, dar simt că există undeva toate cele prin care am trecut odată, adunate la un loc – şi asta deoarece, în efortul de a înţelege, există „clipe“ (clipe în sensul lui Kierkegaard, rupturi, momente fără durată, în care se pierde noţiunea de timp şi care te mută ***în alt loc***) cînd din această lume a gândurilor se arată câteva ***care se leagă*** şi ***schimbă*** ceva, pun într-o nouă ordine spaţiul gândurilor, depozitul ascuns dar bănuit; şi cele legate rămân – acum, într-un loc mai accesibil – de unde speri să le iei şi să le aşezi unde trebuie, astfel încât înţelesul şi înţelegerea să se împlinească.

Şi încă o dată, desigur, toate acestea se petrec în timp, dar nu din cauza timpului.

Dar cu ce forţă se face şi cu câtă uimire vezi – în *Jurnalul de la Păltiniş* – cum ordinea timpului se schimbă în ordinea gândurilor!

Un fel de a fi exprimat printr-un fel de a deveni. ***Este*** o soluţie în ***căutarea tonului*** – şi gândesc de mult asta: e chiar soluţia ***adevărată***, ***chiar aşa*** a fost.

....

3 aprilie 2002

(...)

Filosofia şi poezia valorifică în maniere opuse cuvântul. Prima îl curăţă de vag instituind conceptul, a doua – îl umple de conotaţii noi, îi sporeşte mulţimea sensurilor prin metaforă. În punctul cel mai de sus al amândurora, ele se unesc, se varsă una în alta – când conceptul este plin şi viu ca o metaforă iar metafora spune chiar ceea ce spune şi e riguroasă ca un concept. „Nu credeam să-nvăţ a muri vrodată...“

(N-am vrut să fac un „aforism“! Am notat şi eu, destul de grăbit, un gând care s-a luminat acum şi vine în ordinea celor legate de Heidegger şi Wittgenstein, de

„cotiturile“ lor, de felul în care consecvenţa în filosofie te scoate în poezie.)

17 iulie 2002

Mai transcriu câte ceva din *Memoriile* lui Eliade[10] – o „prezicere“ care, cel puţin pentru mine, s-a împlinit. Este exact senzaţia pe care o am şi am mai povestit-o – de refuz al încadrării a ceea ce scriu într-un gen literar: prea grav şi fundamental pentru mine ca să fie eseu, prea epic şi personal (ne-tehnic) pentru a fi filosofie, prea „descărnat“ de întâmplări biografice pentru a fi memorii, prea doritor de rigoarea şi blindarea gândurilor acute pentru a fi confesiune – etc.

Deci (I, p. 325):

> „Cred, într-adevăr, că multiplele «crize» prin care au trecut romanul, teatrul, filosofia sistematică vor încuraja un nou «gen literar», greu de definit deocamdată, dar care va fi departe atât de expresiile tradiţionale ale scrierilor filosofice, ale eseului şi criticii, cât şi de jurnalul intim de tip Goncourt sau Amiel. Scrieri în aparenţă hibride, ţinând atât de carnetul de note şi jurnalul intim, cât şi de stilul monografiei erudite, al corespondenţei, al reflecţiei filosofice, al problematicii politico-sociale sau al istoriografiei.“

....

7 ian[uarie] 2003

(...)

[10]Mircea Eliade *Memorii: I Promisiunile*, ed. şi cuv. înainte de Mircea Handoca, Humanitas, B. 1991. [n. red.]

Am încercat să schiţez o posibilă ieşire din punctul în care zace „Nevoia de filosofie“ de câţiva ani. Sigur, nu cu cuvintele pe care le-am folosit aici. Acum nu sunt bună de mai nimic.

22. ian[uarie] 2003

Sunt într-un impas negru, care-mi întunecă zilele şi mintea. ***Vreau*** să termin „Nevoia“, aş zice că vreau s-o termin „cu orice preţ“ dacă aş găsi care ar fi „preţul“. Am ajuns în momentul în care ar trebui să descriu contactul unui nefilosof cu filosofia, cum îi apare ea acestuia, din afară. De fapt, cum trebuie s-o înveţi şcolăreşte, pentru a înţelege ce se întâmplă în filosofie. Notele scrise în timp, nenumărate, nu-mi mai folosesc: sunt prea multe, sunt „locale“ (aş putea folosi încă, unele dintre ele, în Anexa 2, care, acum, mi se pare că aş scrie-o „şnur“, dar nu vreau să mă apuc de ea până nu termin „Nevoia“).

Să încerc să descriu impasul (nu-mi ascund faptul că aştept ca, descriindu-l, să-l şi dezleg).

Partea asta trebuie să aibă o oarecare consistenţă – fiindcă nu mai vorbesc despre mine, ci despre filosofie, chiar dacă doar în felul în care-mi apare ea. Pentru asta, ar trebui să aleg. Refuz să mă folosesc de nume, fără de care n-aş putea vorbi de marile tulburări, marile câştiguri. Ar fi neserios să le înşir şi să le amestec pe parcursul câtorva pagini. Ar arăta ca o paradă. M-am gândit la un moment dat să fac un paragraf cu Jaspers şi, legat de el, să-mi scriu gândurile (voi reveni la ele, ca să le enumăr). Aş putea motiva alegerea: a fost cel care mi s-a potrivit pentru început; filosofia arăta patetică şi consistentă într-un fel esenţial. Dar cu el eram tot la nivelul „despre filosofie“ şi nu „în“. Iar atunci, la început, nu am ale soluţia de a trece „în“ cu un singur gânditor, o singură carte. Ar fi trebuit să ştiu care este acela, care-mi este „rudă de sânge“,

ca să apelez la el, ca o rudă săracă ce sunt, să mă ajute (nu sunt sigură că vreau să introduc aici şi aşa „ruda de sânge“). Introducerea lui Jaspers ar fi şi corectă – ca omagiu, ca recunoştinţă. După asta ar fi să spun că numai şcolăreşte, ascultând pe cineva care ştie despre ce e vorba, şi silabisind textele despre care se vorbeşte, ai o oarecare şansă să înţelegi ce vrea, ce poate şi ce înseamnă, până la urmă, filosofia. Şi să continui apoi cu construcţia lui Jaspers, aşa cum abia după aceea am înţeles-o, de la Jeanne Hersch. Aici aş putea introduce tema conceptelor – cum, de regulă, pentru acestea se aleg nume din limba comună cărora li se dă o încărcătură precisă („clară şi distinctă“), construită pe sute de pagini. De unde vine şi cursa în care poţi să cazi dacă te iei numai după nume, fără să fi citit destul: să ţi se pară că înţelegi despre ce e vorba, dar să nu fie aşa. De aici aş putea vorbi despre încifrarea bună, ce care te avertizează că ai de „săpat“ ca să ajungi la întregul sens. Tot legat de concepte şi încifrare, să vorbesc de structurile tari pe care le construieşte filosofia, cele care ţin de „proiectul“ lumii şi al fiinţei – le-aş putea spune osaturi (nu schelete) pe care viaţa, conjuncturalul, îşi depun „carnea“. [La încifrarea bună să spun că, în acest sens – în lipsa ei – Jaspers poate să fie mai greu de înţeles ca Heidegger, pentru că Jaspers e mai „uşor“ de citit.]

Tot pe Jaspers aş putea exemplifica „amorsa“ construcţiei filosofice. Nu ştiu dacă e loc să mai dau şi alte amorse.

Amorsele pot fi şi artificii de construcţie – te pornesc la drum, îţi dau posibilitatea să începi – dar ele pot fi şi neliniştea, uimirea de la început.

Trebuie (doresc) să rămân mereu la interfaţă pentru că ar fi neserios ca pe câteva pagini să intru „în“, să vorbesc despre interiorul filosofiei.

Să vorbesc despre eşecul constitutiv al filosofiei (după Jaspers, dar în felul meu).

Despre cum se „varsă“ filosofia în poezie, în miracolul limbajului comun, în confesiune, în literatură.

Dată fiind „încifrarea“ fundamentală a filosofiei, cum se poate adresa ea celorlalţi oameni. Dacă vrei să te bucuri de spectacolul unor mari minţi şi al unor mari expresivităţi, trebuie să înveţi filosofia ca pe o limbă străină (tehnic vorbind).

9 feb[ruarie] 2003

Iată ce spune Goethe (citat de Jaspers!![11]):

> „*Dacă cineva vrea să lase într-adevăr ceva folositor posterităţii, atunci să-şi scrie confesiunile. În felul acesta el se prezintă posterităţii ca individ... iar urmaşii îşi vor extrage din ele ceea ce li se potriveşte.*“

Chiar şi fără posteritate, chiar şi fără urmaşi...

[11] Cf. *Umanitatea lui Goethe*, in: Karl Jaspers *Texte filosofice*, Editura Politică, B. [p. 356–358] (traducere din limba germană de George Purdea, din *Rechenschaft und Ausblick*, *Reden und Aufsätze*, R. Piper & Co. Verlag, München 1951 [p. 59–80]). [n. red.]

2

Am evitat totdeauna să mă refer undeva, altfel decât într-o oralitate cotidiană, la ***faptele*** vieţii mele. Nu le-am notat nicăieri în desfăşurarea lor coerentă. În primul rând, pentru că ele fiind purtătoare/împlinitoare de gând, pe acesta trebuia să-l urmăresc, în el se vărsau şi se finalizau toate gesturile vieţii mele. Faptele însele contau doar ca suport, ca mijloace conjuncturale, ca istorie ce nu trebuie exacerbată prin spunere. În al doilea rând, pentru că ar fi fost vorba despre oamenii de la care am primit sau am tras mereu câte ceva important. Cu privire la cei care au fost prezenţi în viaţa mea doar prin cărţile lor, am vorbit (am scris) liniştită că nu divulg ceva ce le-ar agresa fiinţa lor trăitoare – căci în cărţi ***ei singuri*** au oferit celorlalţi ceea ce au dorit să se vadă. Cărţilor li se dă drumul în lume şi fiecare se raportează la ele cum poate. Dar despre oamenii printre care am trăit – văzându-i, ascultându-i, urmărindu-i – despre conturul fiinţelor lor constituit în gândul meu, n-am îndrăznit, nu mi-am permis să vorbesc. Mi s-ar fi părut că operez o delaţiune lărgită, o delaţiune imensă – că aş fi abuzat de încrederea cu care mi-au livrat (chiar fără să ştie) imaginea fiinţei lor. Şi asta nu pentru că ceea ce aveam de spus nu era de bine, de admiraţie sau de iubire. Chiar şi întristările trăite în preajma lor se dizolvau, până la urmă, într-un bine mai cuprinzător. Iar răul – răul meschin, jignitor – se vede că nu l-am văzut, pentru că nu ştiu să fi existat printre oamenii pe care i-am cunoscut.

Şi ce istorie a unor întâmplări s-ar putea scrie fără „personaje“, fără „eroi“?

Ies, în acest loc, din consemnul pe care mi l-am impus. O fac mai ales pentru a arăta în ce măsură a depins de cei din jurul meu – pe care i-am căutat de fapt, la care am apelat – încercarea de a-mi împlini gândul. Este un fel de a mulţumi, o modalitate de a face să transpară acea recunoştinţă fundamentală, mereu prezentă în mine – şi la numirea căreia nu voi mai reveni, deoarece, dacă ar fi să folosesc cuvinte pe măsura ei, n-aş rezista nici eu patosului în care ar exploda.

Acesta a fost gândul de început. Am adunat cu grijă numele pe care trebuia să le menţionez – toate aparţinând unei elite profesionale – şi am încercat să-mi dau seama cum ar arăta pusul lor în pagină, în contextul felului meu de a gândi. „M-am împodobit cu numele lor“ ar spune poetul – dar nu era numai atât. Am încercat să desfăşor povestea unei ***stări***, a unei căutări – şi în ea n-am găsit nicăieri locul potrivit pentru a arăta cât de consistente, cât de sistematice şi cât de sobre au fost cele aflate în încercarea mea de a învăţa de la cei mai buni. În lipsa acestei „acoperiri“, în lipsa intenţiei mele de a intra într-o profesie nouă şi în faptul aşezării ce decurge de aici – simpla alăturare de nume la micul meu „delir“ ar fi putut să supere, pe bună dreptate. Măcar prin iradiere: nu modul acesta lăutăresc de raportare la filosofie se predă în şcoală. Nu, nici eu n-am căutat înţelepciunea călduţă, consolatoare, a împăcării cu lumea-aşa-cum-este ea. Am avut nevoie de structurile tari ale filosofiei, de locul în care ea îşi dă adevărata măsură. Şi chiar în acest sens am primit ajutorul de care am avut nevoie.

Voi rămâne deci, în povestire, numai la cărţi şi la legende: la cărţi – pentru că ele au intrat în viaţa mea ca nişte fiinţe şi la legende – pentru că ele chiar trebuie repovestite din când în când, ca să nu se piardă.

Dacă ar fi să pun în lumina unui verb desfăşurarea existenţei mele, cea despre care vreau să vorbesc aici, acela ar fi, în primul rând, verbul „a înţelege“. Începând cu deciziile cardinale şi terminând cu detaliile şi inefabilele care definesc ceea ce se cheamă „stilul“ cuiva – toate mi-au fost marcate de nevoia de a înţelege. Spun acest lucru de la început, pentru că în această lumină aş dori să fie primită povestea mea, încă ne scrisă, aşteptată de mine cu emoţia îndoielii asupra a ceea ce va fi să fie.

„Nevoia de filosofie“ a avut pentru mine mereu subtitlul „O încercare de a vorbi – până la urmă – despre «*Jurnalul de la Păltiniş*»“. El poate fi oricând inserat (subtitlul) – pentru că acesta e adevărul, chiar dacă în text nu există nici o referire explicită la „*Jurnal*“. S-a întâmplat aşa deoarece gândul povestit acolo şi-a cerut mereu autonomia, organică, faţă de istoria constituirii lui. Pe de altă parte, nici „*Jurnalul*“, cu tot ce a însemnat pentru mine, nu „merita“ expedierea într-o tratare episodică, scoasă din contextul natural. De fapt, teama aceasta de a nu strica totul, vorbind mărunt, fără să transmit în întregime ceea ce voiam să spun, am avut-o din tot timpul. N-am putut, de la început, să scriu despre carte; nu din cauza vreunei cenzuri – interne sau externe –, ci pentru că mijloacele mele de articulare mi s-au părut palide, neputincioase, lipsite de har; iar substanţa reacţiei mele era difuză, nearticulată, patetică. Aşteptând un timp interior mai bun şi alte puteri, am rămas la exclamaţia acelui tânăr – pe care n-o ştiam atunci (exclamaţia) dar o trăiam: „*Jurnalul* lui Liiceanu n-a fost pentru mine o carte. A fost... a fost...“

Întâmplarea lecturii a fost, pentru mine, atunci, un fapt de viaţă şi de moarte. Chiar la propriu şi chiar la dimensiunile pe care le sugerează alăturarea celor două cuvinte mari.

Trăiam letargic două morţi terifiante, petrecute neaşteptat la două zile una după

alta. Două morţi care nu însemnau numai pierdere, lipsă; şi nu însemnau un memento al condiţiei noastre. Ar fi fost simplă durere şi simplă reculegere dacă ar fi însemnat numai atât. Ele lucrau undeva, la rădăcina existenţei, zguduind-o, reaşezându-i valorile şi ritmurile. Nimic din lumea exterioară nu părea să aibă puterea să întoarcă ochiul de la urmărirea acestui cutremur interior în plină desfăşurare, despre care nu ştiam când şi cum se va termina, dacă voi rămâne sub ruine sau dacă voi ajunge deasupra lor, cu alte orizonturi în faţă. Atunci am citit prima oară *Jurnalul*.

A fost o întâmplare ca, în starea în care eram, să fi ţinut minte sec, fără culoare, că în viaţa normală de dinainte am dorit să citesc cartea – cu acel interes obişnuit şi vag-absent adresat lucrurilor despre care auzi câte o exclamaţie. Dar hotărâtor pentru gestul începerii lecturii a fost altceva. Trebuia să împlinesc, să primesc un dar: într-o cameră plină de tot frigul din lume, în umbra unui amurg de decembrie, cu nesfârşită delicateţe a intrat cineva şi mi-a pus la capătul patului în care mă adăpostisem – cartea. Cartea greu de găsit, cartea ruptă din darul pe care urma să-l primească de apropiatul Crăciun. Şi cartea m-a tras de acolo de unde eram.

Aşezarea aceasta, în povestire, opţiunea pentru epic pe care o desfăşor aici, tonul confesiv şi însuşi faptul confesiunii – toate plasează demersul meu într-o zonă vulnerabilă. Este – şi mă repet acum – o încercare de discurs al sufletului despre spirit, ceea ce poate să iasă prost de tot. Dar timpul trece – şi cât mai suntem încă aici e potrivit să aduc acest omagiu stângaci cărţii: gândul plin şi rostirea imperfectă, ieşirea din tăcerea bună şi intrarea în limitarea spunerii.

Pentru mine, cele mai adevărate lucruri despre *Jurnal* au fost scrise de autorul lui şi de prietenii săi implicaţi în cele povestite. Sunt atât de bine spuse, atât de potrivit articulate pe starea mea de receptare, încât fac aproape zadarnică ieşirea din tăcerea

proprie. Le-aş putea îngâna aici, dacă nu m-aş teme că le cobor şi le vestejesc; aş putea, pur şi simplu, să le citez – dar atunci aş transcrie totul, pentru că n-aş fi în stare să renunţ la nimic. De aceea voi alege doar să numesc cele câteva epitete pe care le exclamam atunci, de mult, încercând acum să le înţeleg. Ele s-au instalat ca „impresiuni“ ale lecturii primare – mai degrabă decât ca „impresii“ – şi folosesc primul cuvânt în sensul lui de „amprente“, de „urme“, ca să implic durata şi nu doar clipa, momentul (receptării).

Spuneam atunci că *Jurnalul* este *pur, acut, crud, esenţial, dens* şi *patetic.*

Pur însemna, pentru mine, în primul rând „neamestecat“ – şi în intenţii, şi în împlinire. Povestea era una singură şi însăşi puterea adevărului ei îi impunea spunerea, o curăţa de trena de umori, împrăştieri, amănunte colaterale, divagaţii, temeri – cele care ne însoţesc în existenţa noastră cotidiană, lăsată să curgă în voia ei. Prin contrast, în comparaţie cu *Jurnalul*, *Epistolarul* care i-a urmat mi s-a părut o carte dostoievskiană, un tablou al condiţiei noastre zbuciumate, cu înfruntări, pasiuni, implicări şi refuzuri. Apoi – e posibil ca însuşi cuvântul „pur“ să-mi fi fost sugerat de o asociere subterană cu „locul acţiunii“, muntele, loc privilegiat, în care piatra nu se transformă în noroi şi combustiile organice nu ating cu reziduurile lor puritatea şi răceala aerului de înălţimi.

Acut – încerca să sugereze modul în care se impun, se receptează sunetele înalte sau tăişurile foarte ascuţite. Era un efect al concentrării pe idee, al presiunii penetrante a acesteia, al urmelor resimţite.

Crud se opunea lui „îngăduitor“, „tolerant“, „înţelegător“ (acestui ultim termen i-am gândit ghilimele duble: o dată ca să-i marchez izolarea şi apoi ca să mişc puţin sensul de la „a înţelege“ către „a accepta“). Era vorba de o cruzime impersonală, i-aş

spune, pentru că unul din polii tensiunii prezente în *Jurnal* părea să fie ceva de felul absolutului, exterior nouă şi implacabil. Nu ştiu ce nume să-i dau acestui absolut, dar el este instanţa în raport cu care toţi apărem limitaţi la ceea ce suntem, la conturul pe care, eventual, îl mai putem dilata sau remodela puţin, dar din care nu putem să ieşim către largul dorinţelor, aspiraţiilor noastre şi al rigorilor celorlalţi. Această explicită punere între limite – uniform distribuită asupra autorului însuşi ca şi asupra celor pe care-i iubeşte – însoţită de răceala analitică a judecării şi de o expresivitate ieşită din comun, m-a făcut să trăiesc sentimentul infirmului căruia i se spune, cu îndreptăţirea evidenţei, „acesta eşti, acesta este adevărul tău“. Dar, poate că, cei slabi ca mine nu trebuie luaţi în seamă. Sau, poate că poţi să-i spui în faţă ologului că e olog numai dacă după aceea adaugi „Scoală-te şi mergi!“ iar aceasta chiar se întâmplă. Nu ştiu.

Esenţial era *Jurnalul* pentru că vorbea despre *un fel de a fi în lume*. Acesta nu e propriu numai aşezării în filosofie. Mai există zone a căror locuire cere implicarea exhaustivă în ceea ce faci, cu binele şi cu răul ce decurg de aici – cu deschiderile abisale în care te duce concentrarea totală, cu refuzul, dispreţul, minimizarea restului de lume, necesare în felul lor, cu trăirea intensă şi cu senzaţia de sens, de rost, de împlinire, de consistenţă, de valoare, de viaţă adevărată. (Aceste multe cuvinte, redundante, sunt aduse aici din timpul acela, când ştiam că nu pot să vorbesc despre *Jurnal* decât pentru mine; cu ele încerc să colorez acum povestea începutului.) Dar, ceea ce aduce important filosofia în descrierea acestor mişcări este reflexivitatea sa constitutivă, însoţită de economia şi rigoare pe care i le dă instrumentele sale.

Dens devenea textul prin puterea de stăpânire a cuvintelor, prin coerenţa argumentativă – în care nimic nu se dovedea a fi de prisos şi nimic nu lipsea, prin prezenţa şi organicitatea inserţiilor de filosofie (n-am ştiut cum să numesc altfel referirile la

însăşi materia gândului în lucru).

Cât despre *patetic* – *Jurnalul* mi se arăta în felul acesta datorită ansamblului de însuşiri pomenite mai sus. Nu este vorba de un patos al cuvintelor mari, al semnelor de exclamare, ci de patosul sobru al implicării totale.

Într-adevăr, după lectură *Jurnalul* înceta să mai fie, simplu, o carte. Cred că acesta e paradoxul cărţilor esenţiale – cu cât sunt mai împlinite, mai bine făcute, cu atât mai repede îşi trec în umbră propriile însuşiri, se retrag ca obiecte, pentru a lăsa în lumină doar lumea pe care au instituit-o. Fascinaţia exercitată de *Jurnal* era fascinaţia lumii sale. Cei care luau cunoştinţă de existenţa unei astfel de lumi, nu puteau ocoli întrebarea despre propria viaţă. Şi aceasta se dovedea a fi precară – pentru mulţi, nu pentru toţi. Iar *Jurnalul* părea să spună că e suficient să trăieşti în filosofie pentru ca să trăieşti *altfel*, în mod esenţial. Se producea aici un transfer al privirii – de la ***felul*** locuirii la însuşi ***locul*** – şi mulţi au dorit atunci să facă filosofie: să-i citească marile cărţi, să ajungă la surse, să înveţe greceşte, să-şi caute gândul propriu despre lume, să intre şi să trăiască în locul acela, în care comunicarea şi comuniunea te preluau şi te integrau într-un rost mai cuprinzător.

Nici cu mine nu s-a petrecut altceva la timpul acela al lecturii, când nu mai aveam un punct de sprijin interior. Cartea mi l-a indicat, dar nu prin improvizarea lui, nu prin inocularea unor aspiraţii într-o exaltare naivă. Stau acum şi mă gândesc la felul în care aş putea numi faptul întâmplat şi risc să spun că atunci, citind, mi-am reamintit de mine însămi.

În nevoia mea constitutivă de a înţelege lumea, gândul adresării la filosofie era vechi, latent; urma să-l împlinesc într-un viitor nedeterminat încă în timp dar care trebuia să vină,cu necesitate, pentru că era impus de coerenţa felului de a trăi pe care

îl alesesem. Ceea ce era nou, era un sentiment al *urgenţei*: nu mai pot aştepta, nu mai pot rămâne la amănunte, la detalii, când prietenilor mei li s-a întâmplat ceva atât de important ca faptul de a muri. O urgenţă a *schimbării*, a trecerii vieţii în registrul ei grav, singurul adevărat, pe măsura celor ce ni se întâmplă şi nu urgenţa simplă a faptului că trebuie să faci ceea ce ai de făcut pentru că poţi să mori oricând.

Desigur, starea de şoc poate lua forme ciudate – amănuntele la care voiam să renunţ atunci, pe loc, erau ceea ce se cheamă o carieră universitară (decentă), o existenţă socială (normală), ca să-mi rămână integral timpul şi puterile pentru ceea ce urma să încep. Cel puţin ciudat – aşa ar fi putut să pară unei priviri exterioare, străine. Dar pentru mine, măcar şi numai prin faptul că urmează să se împlinească anul acesta douăzeci de ani de când s-a întâmplat ceea ce povestesc iar eu tot în întâmplarea aceea trăiesc, lucrurile au o altă aşezare, o altă consistenţă decât cea a accidentalului sau a unei oarecare lunecări în raport cu rigorile realităţii. Imperativele care mi s-au impus atunci au generat un fel de program, al cărui fir subţire intra uneori în subteran dar nu se întrerupea niciodată. Am operat după un timp şi ieşirea forţată din profesie, când am putut s-o fac fără să-i lezez pe cei care depindeau de mine. Am intrat într-o libertate foarte greu de învăţat, foarte greu de administrat şi am ajuns la momentul de acum, al explicitării prin scris a gândului, fără de care nimic din ceea ce sunt nu poate avea contur, nici măcar pentru mine. A trebuit să-mi reprim temerile, să-mi asum limitele, să renunţ la nenumăratele alibiuri ale amânării – toate sub semnul unei singure întrebări: „Dacă nu acum, atunci când?“ Dar nu pot să elimin faptul că-mi asist realizările acestei etape a demersului meu cu zâmbetul trist şi blajin al popularului comentariu „Dacă tăceai, filosof rămâneai!“. Asta este. Nu voi rămâne filosof.

Primul lucru la care m-am gândit când am terminat cartea a fost: cum să încep? Ştiam că trebuie să rog pe cineva care *ştie* – să-mi arate o intrare, un acces, o ordine a adresării potrivită unei aşezări temeinice. Nu mai voiam să rătăcesc de una singură printre marile cărţi ale filosofiei – cum o mai făcusem – trecând dintr-una într-alta, după cum mă purtau trimiterile lor imperioase, explicite sau implicite, fără să fiu sigură pe felul meu de a înţelege. Atunci a început lungul şir al gesturilor de prietenie şi acceptare de care am avut parte în tot timpul încercării mele.

După felul răspunsului, de o mare amenitate, mi-am dat seama că însăşi întrebarea mea arăta cât de în afara celor pe care vreau să le aflu mă găsesc. Nu există doar un singur „început“; fiecare şi-l alege pe cel care i se potriveşte; poţi să începi cu un singur gânditor şi să rămâi toată viaţa la el. Iar pentru că întrebarea mea fusese percepută şi în sensul ei restrâns, imediat, am primit trei titluri de început – şi am văzut după ele ce direcţii magistrale, distincte se deschid unei alegeri – *Apărarea lui Socrate*, *Categoriile* lui Aristotel şi *Evanghelia după Ioan*. Mi s-au pus în mână câteva cărţi – Simone Weil, Jaspers – cărţi minunate, care şi într-o lectură neprofesională îşi transmiteau mesajul celor care aveau nevoie de el.

Au urmat daruri majore, exprimate în timp cheltuit şi în competenţă – o suită lungă de seminarii Platon şi Aristotel făcute pentru trei persoane care încercam să învăţăm la şcoala filosofiei, în casa unuia dintre noi; posibilitatea de a asculta prelegerile ţinute la acea Universitate de vară de la Sibiu, gândită de Domnul Noica; Păltinişul însuşi.

Toate acestea se petreceau în perioada în care fascinaţia exercitată de *Jurnal* asupra noastră, a mulţimii anonimilor, lua forme concrete dintre cele mai diferite (îmi venea să-i spun acestei mulţimi, căreia îi aparţineam, „marea mută“ – deşi n-am ştiut niciodată care e substantivul şi care e adjectivul în expresie: dacă „muta“ este mare

în muţenia ei sau dacă marea, cu apele ei, este cea mută!). Mai vizibilă între ele era „pelerinajul“ la Păltiniş (pentru unii – chiar pelerinaj: am fost de faţă când a sosit acolo un grup de tineri care veniseră *din nordul* ţării *pe jos*, să-l vadă pe Domnul Noica – şi stau şi acum să mă întreb dacă înţelesesem bine). Legenda Păltinişului a fost povestită în multe feluri, există şi o poveste pe care aş putea-o spune eu – dar nu acum, în această grabă de a încheia cât mai strâns descrierea unui drum anume.

Cei care formau obiectul admiraţiei noastre (mute, şi nu prea!) erau, pe bună dreptate, într-un fel, excedaţi. De aspectul involuntar caricatural pe care începuse să-l ia limbajul nostru, de registrul minor în care arătam să ni se desfăşoare căutările şi apelul la filosofie, de timpul pe care-i obligam să-l piardă cu noi. De *precaritatea* noastră – într-un cuvânt reînvăţat atunci. Dar ceea ce lăsau ei să transpară în unele comentarii generale nu „lucra“ în fapt când era vorba de o solicitare individuală, directă sau implicită într-o prezenţă prin preajmă. Le-am primit împreună, pe amândouă – şi evidenţa condiţiei mele, şi darul deschiderii generoase a spiritului din răspunsul lor.

Citisem în copilărie, cu tulburare, un fel de poem în proză ritmată, al lui Gorki, o fabulă – *Cântecul şoimului* – în care pasărea, rănită de moarte şi căzută pe o piatră călduţă unde se răsfăţa un şarpe, exultă în faţa acestuia măreţia zborului şi frumuseţile înălţimilor. Iar târâtoarea, din nevoia de a înţelege sau poate numai din curiozitate, încearcă să trăiască şi ea deliciile zborului, zvâcnind de pe piatră în gol, într-o scurtă cădere. Şi cu proaspăta ei experienţă, în suficienţa mulţumirii de a fi încercat, exclamă ceva de felul „Doar atât?! Asta înseamnă zborul?!“. În nevoia naivă de identificare cu eroii poveştilor citite, ştiam atunci despre mine că nu sunt cu nimic deosebit înzestrată ca să mă cred de felul şoimului, dar şi ca şarpele îmi repugna să fiu – şi mi-am promis atunci, cu solemnitatea angajamentelor copilăriei, că *niciodată* n-o să mă port ca

acesta. Termenii în care am judecat mai târziu situaţiile care s-ar fi putut apropia de cea din poveste au evoluat, dar cred că de atunci mi se trage teama de simulacru, grija de a nu reedita involuntar vreunul, refuzul de spune că am înţeles ceva înainte de a încerca să devin una cu *natura* lucrului respectiv.

După ce m-am despărţit de profesie, am avut timp să merg sistematic la şcoală. Ca să nu mai caut cuvinte noi pentru a povesti ce mi se întâmpla pe atunci, voi transcrie o notă găsită în caiete, în care fixam „momentul“:

4 noiembrie 1995

Am nevoie de frecventarea acestor cursuri şi intr-un fel conjunctural, şi într-un fel esenţial. „Conjunctura“ este trecerea pe care am operat-o, de la un tip de existenţă la altul şi care trebuie ***trăită****. Nu mă pot lipsi brusc de contactul cu oamenii, de mişcările gândurilor lor, de ritmul diurn imprimat din afară printr-un program organizat de alţii – ritm care te preia şi te trage din căderile proprii. E un fel de a fi împreună cu ceilalţi potrivit pentru această trecere, poate singurul potrivit. Şi asta – pentru că modalitatea firească de a fi între oameni, ca individ social-angajat, am părăsit-o şi a rămas în urmă, iar cea care ar putea să vină printr-o împlinire a proiectului propriu este, bineînţeles, în viitor – într-un viitor incert. Ştiu, cu un zâmbet, câte „riscuri“ mi-am asumat. Mă gândesc la condiţia mea ca la aceea a unui musafir într-o ţară străină, care la un moment dat, spre dezorientarea gazdelor, îşi arată hotărârea de a rămâne la ei. Gestul acesta îl transformă brusc într-un personaj dubios: poate că starea lui acolo, în locul de unde vine, nu era chiar onorabilă – ce motiv ar avea s-o părăsească şi s-o ia de la capăt într-un evident prea târziu? Amabilitatea de gazde, bazată pe supoziţia unui fel de egalitate a nivelurilor de realizare şi pe conştiinţa limitării drastice a duratei întâlnirii începe să se subţie şi se topeşte într-o indiferenţă bănuitoare, distantă, vag*

dispreţuitoare – şi ea redusă, până la sfârşit, la indiferenţă pură. Iar aceasta din urmă, în fine, îl lasă într-ale lui pe cel care a stârnit mica rumoare. Cam pe acolo se pare că sunt acum.

Cât despre nevoia esenţială – ea e mult mai des pomenită în gândurile mele. Poate o voi închega în compunerea mult proiectată şi numită „Nevoia de filosofie“. Va trebui să nu uit să spun că tot contactul acesta cu zona se consumă fără să trişez, cu implicare totală, ***ca şi cum*** *aş şi rămâne în filosofie. Dar eu nu voi rămâne; deşi nu ştiu exact spre ce mă îndrept, în filosofie nu voi rămâne.*

Am ales, atunci, cursurile în care îmi puteam urmări întrebările: ontologie, metafizică, Platon – câteva dialoguri, Heidegger – *Fiinţă şi timp*, Kant – *Critica raţiunii pure*, Noica, logică filosofică, istoria logicii, Frege, teoria cunoaşterii (parţial, din cauza accidentelor din programul meu), filosofia limbajului, Wittgenstein şi, într-o ordine de o cu totul altă importanţă decât a interesului meu pentru filosofie – cursurile de filosofia religiei. M-am oprit numai la atât deşi aş fi dorit mult mai mult – şi în timp, şi în cuprindere – pentru că lipsa mea de măsură nu arăta nici în ochii mei prea bine. M-am gândit în acel timp, nu de puţine ori, la diferenţele între şcoala din care veneam, unde, prin natura lucrurilor, opţiunea permisă era una singură, cea iniţială – şi şcoala în care intrasem, unde opţiunea era continuă; la tipologia cursurilor de filosofie, similară în diversitate cu însăşi aşezarea în filosofie; la necesitatea şi la generozitatea actului didactic, la ce aduce în plus, faţă de o carte, vorbirea directă. Erau prelegeri pe care le urmăream cu o atât de mare implicare, încât, uitându-mă la mine cum primesc ceea ce ni se oferea, îmi spuneam că şi dacă aş fi fost *singurul* ascultător din sală, discursul tot şi-ar fi împlinit rostul, chiar şi numai în ascultarea mea. Spectacolul filosofiei se arăta grandios (cuvântul „grandios“ există în limbă, şi, dacă nu se potriveşte aici, unde ar fi

el mai aproape de adevărul lui?) iar eu îl trăiam fascinată. Şcoala mi-a deschis accesul la cărţi, acele cărţi care pot să umple ele singure o viaţă de om, aşa că, pentru mine, spectacolul continuă.

Ultimul dar primit – îl pomenesc aici reiterându-mi recunoştinţa împreună cu bucuria de a-mi fi fost oferit – mi-a înlesnit să înţeleg cum se constituie forma academică a gândului, care sunt locurile unde gândul se instalează acum, în acest prezent căruia eu, cu obsesiile mele, nu-i mai aparţin, ce laborioasă este instalarea sincronă în lumea fără graniţe geografice a culturii. Acest dar a însemnat pentru mine şi ultima legătură cu un spaţiu organizat în spiritul unei profesionalizări, al obţinerii performanţei, al creaţiei în cultură. Şi e bine că acesta a fost un loc al excelenţei, pentru că e bine să închei cu ceea ce e mai bun.

În timpul în care sunt acum, învăţ cum se pleacă – şi mă străduiesc să fac puţină ordine acolo unde trăiesc. Cu speranţă continuă.

3

Note, în timp, despre dificultatea de a scrie şi despre gândul de a publica.

24 feb[ruarie] 2002

Aş putea să scriu la nesfârşit.

Tot aşa cum sunt gata ca, vorbind, să fac o poveste din orice înşiruire de mişcări ale vieţii mele numai pentru faptul de a le fi chiar trăit, aş fi în stare să scriu continuu despre toate câte le trăiesc gândind în timp ce citesc. Fizic, nu e posibil: nu există traductori, senzori pe care să-i plasez în locul unde se formează şi se desfăşoară gândurile, pentru ca acestea să se înşire pe un suport de hârtie, aşa cum sunt, câte sunt. Iar biata metodă primitivă, cea în care pui cartea deoparte, iei creionul şi încerci să prinzi, să rezumi ceea ce s-a stârnit citind, este prea neputincioasă, prea imperfectă.

Mai întâi – din cauza oboselii. E incomod să scriu pe genunchi, mi-e greu să mă ridic şi să mă aşez la masă – şi când o fac, greutatea din trup, efortul mişcărilor, timpul în care se produce această reaşezare, toate fac să pălească, şterg gândurile. Şi ajung dezorientată în faţa hârtiei, cu nişte resturi, cu nişte umbre care nu mai merită să fie notate. De aceea, de multe ori, rămân cu cartea în mâini sau pe piept şi cu ochii în gol – şi consum ceea ce se petrece în mine pentru a putea reîncepe să citesc.

Mai apoi – din cauza cuvintelor. Să zicem că, o dată ajunsă în faşa hârtiei, stâng din dinţi, trec peste oboseală şi mă încăpăţânez să reconstitui ceea ce părea că s-a şters.

Şi atunci încep cuvintele să dispară; cele pe care le am la îndemână nu se potrivesc; le folosesc, totuşi, să fixez măcar o aproximaţie a gândului, un semn care să mă ajute să-l reconstitui cândva (!?!), când voi fi în stare(!?!). Iar pe hârtie se înşiruie un lamento, o pălăvrăgeală, o lunecare în aceleaşi vechi obsesii care deja îşi ştiu cuvintele pe de rost, reflexii ale reflexiilor în oglinzi paralele.

Şi, să spun, în ultimul rând – din cauza senzaţiei de zădărnicie. Pentru ce s-o fac? Motivarea absolută ar fi comunicarea, împărtăşirea. Să-mi iau textuleţele, chiar şi unul ca acesta, care, de-bine-de-rău, prinde ceva ce-ar fi putut fi trăit şi de alţii şi să umblu cu ele pe la prieteni, având în gest rugămintea mută să le citească. (Ceea ce am şi făcut de câteva ori; număr în gând şi mă opresc pe la cifra 7 – dar poate am făcut-o de mai multe ori şi mă jenez s-o recunosc.) Prietenii au însă timpul lor, care nu le ajunge pentru ei înşişi; au scrisul lor, au oboselile lor, au saţul lor de citit – şi atunci când nu-l au, pun mâna pe cărţile cu adevărat importante. Sau, pur şi simplu, mai bine frunzăresc presa culturală – e mult mai mare acolo oferta de gânduri şi informaţii şi deci şi libertatea de a alege – de cât să cedeze gestului meu prietenesco-neprietenesc de a le „forţa mâna“ la lectură. Ei se apără – şi bine fac! – şi-mi spun: „Publică!“.

Ideea de a publica (sau mai degrabă, mai exact – refuzul ideii de a publica) mă întoarce la aproape acelaşi şir de cauze povestite mai sus, fiecare din ele schimbându-şi uşor faţa, după natura lucrului pe care urmează să-l motiveze.

[Rândurile care se aşează până acum sub data zilei de azi au început spontan. Deschisesem caietul ca să scriu despre „Nevoia de filosofie“ pentru că recitind cele cca. 9 pagini scrise şi proiectul întregului mi se părea că „ţin“, că aş putea să-l termin (proiectul); mă gândeam că fiind începutul zilei, aş putea să-mi folosesc puterile pentru a reface planul după care să construiesc compunerea, pentru a-i asigura coerenţa. Dar

n-a fost să fie aşa (încă).

În schimb, gândul de a mă lămuri pe mine însămi, în scris, cu privire la motivele pentru care nu public îmi venise mai de mult şi, din cauzele mai sus explicitate, rămăsese acolo unde mi-a venit. Iată ocazia de a-l desfăşura, dacă mă vor ţine baierile pentru încă o lungă respirare.]

Deci – „De ce nu public“.

Un om normal ar începe cu dificultăţile obiective legate de orice încercare de a publica: cine te acceptă, în ce condiţii, cât spaţiu, câtă aşteptare, câtă cheltuială ş.a.m.d.

Dar eu, trăind ipotetic (într-un spaţiu virtual – să zic aşa pentru a aduce aici ceva din aerul timpului), n-am asemenea probleme. Este ca şi cum alegând locul pentru publicare – un loc cu o audienţă suficient de „amestecată“, pentru a avea şansa de a găsi pe cineva care să accepte şi să înţeleagă „mesajul“ meu, felul meu de a fi – şi oferindu-mi compunerile, ele ar fi şi primite, integral, fără probleme şi chiar cu prietenie şi interes.

Deci, lăsând la o parte faptul că şi chiar dacă aş vrea să public, aş putea fi sistematic refuzată – iar asta ar fi destul ca să explice de ce nu public – să povestesc cum există în mine refuzul de a publica.

Şi încep în ordine inversă, numind întâi senzaţia de zădărnicie. De data aceasta ar fi potrivit să mă refer, să preiau tot ce spune Eclesiastul, fiul regelui David, rege şi el în Ierusalim. M-am oprit din scris şi am recitit – parţial, apoi integral – capitolul din Biblie. Ca de fiecare dată când citesc ceva important, m-a năpădit nevoia de a transcrie, pentru a rămâne mai mult timp în textul citit – dar ar fi fost prea mult. Fie ca cel care ar ajunge să citească aceste rânduri să se ducă singur, acum, la Eclesiast,

fiindcă mare bucurie de lectură va avea! (Să-mi fie iertat zâmbetul acestei intonaţii!) Nici măcar nu ar mai fi necesar să circumscriu felul în care trăiesc eu zădărnicia, dacă aş transcrie, fiindcă în multul de acolo e cuprins şi puţinul meu. Ce rost are să mai adaug o voce la cele nenumărate care se aud; ce rost are, când aproape tot ce am gândit în timp am regăsit spus de alţii, poate nu chiar la fel, dar poate mult mai bine. Ce rost are să amestec gândul cu plânsul şi cu respiraţia – ce saţ şi ce oboseală avem toţi de astea! – când atâtea minţi extraordinare, superbe au reuşit – hai s-o spun şi aşa – să taie în diamant, să rămână pe vecie strălucitor ceea ce au gândit. Ce rost are să vin cu timpul meu depăşit, prea departe de fierberea prezentului şi prea aproape ca să aibă, prin „patină", vreun preţ pentru cineva. Întârziată în timp şi în vârstă – ce valoare ar putea să aibă ceea ce pot oferi?

Sigur că zădărnicia la care mă refer acum este una locală, punctuală, mă preia pe mine împreună cu ceea ce aş putea face; nu o extind la ceea e fac alţii bine, lucruri după care alerg cu emoţia aşteptării a ceea ce aş putea afla. Mă bucur şi eu, trăind, de bucuriile Eclesiastului, de tot ce înseamnă viaţa noastră, cu marile izbânzi ale unora dintre noi. Nu o extind, zădărnicia, nici la dimensiunile deşertăciunii umane (am scris întâi „cosmice", gândindu-mă la un termen destul de cuprinzător, imaginat tot de om – dar l-am refuzat, ca să nu includ în ambiguitatea lui toată lumea lui Dumnezeu). Şi n-o fac, nu pentru că descrierea acesteia în Eclesiast nu ar fi convingătoare, ci pentru că fundamentală în structura mea este speranţa – iar *deşertăciune este totul* numai dacă acest *tot* e trăit exclusiv pentru el, în lipsa speranţei.

(Mă iert pe mine însămi pentru faptul că în jocul pe care l-am început, am îndrăznit să mă refer la Cartea cea Mare. Mă iert, deoarece jocul însuşi e construit pe propria-mi viaţă, cea în care rămân eu singură să dau socoteală de mine pe lumea aceasta.)

25 feb[ruarie] 2002

Încerc să continui ceea ce am început ieri, numai pentru a verifica dacă sunt în stare s-o fac, după ce inflamarea de început s-a stins. Am nevoie să ştiu lucrul acesta pentru că ceea ce voi reîncepe să construiesc nu va putea fi terminat dintr-o suflare. Va trebui să întrerup când mi se vor termina puterile zilei şi să reiau chiar dacă totul mi se va părea fad, zadarnic, sau, la fel de întristător, de ordinul delirului.

Şi de data aceasta sunt într-o asemenea stare de refuz, încât nici să recitesc nu pot. Dar voi continua.

Aş putea (şi va trebui s-o fac, este imperios s-o fac) să suspend senzaţia de zădărnicie. S-o păstrez în mine, numai pentru mine, şi să încerc să public. Ca să fiu în rând cu oamenii, ca să trec prin ceea ce trec oamenii; ca să fiu pusă la locul meu de reacţia lor, asumându-mi indiferenţa, sau agresivitatea sau negaţia sau neînţelegerea sau, de ce nu, şi lucrurile bune care s-ar isca. Pentru ca să-mi igienizez existenţa. S-ar putea ca aerul stătut şi călduţ în care trăiesc cu geamurile închise chiar să nu-mi facă bine; ca depozitul de gânduri pe care-l tot cresc în spaţiul acesta limitat să-mi blocheze mişcările până la anchiloză.

Nu aici şi acum se desfăşoară prima mea reacţie de acest fel la argumentul zădărniciei. Mi s-a mai întâmplat şi altă dată, când am reuşit chiar să fac un pas mai departe, scriind acele compuneri, puţine, „pentru ieşit în lume“.

În acel moment au început să se constituie ***cuvintele*** drept cauză a refuzului de a publica. Am numit în felul acesta întâmplarea pentru a păstra simetria în oglindă pe care mi-am propus s-o respect între „de ce nu scriu“ şi „de ce nu public“. De fapt, nu cuvintele singure, ci propoziţiile, frazele. Din decenţă, bun-simţ, respect faţă de mine, respect faţă de ceilalţi – nu puteam ieşi în lume ***oricum***. În spaţiile acestea, în care

scriu cu sârg, mă simt liberă; îmi tolerez neglijenţele şi umorile şi sunt, într-adevăr, doar în căutarea cuvintelor care să prindă de-adevăratelea gândul momentului. Dacă e însă vorba să ies în lume, aş vrea ca lucrul pe care-l ofer să fie blindat: întreg, coerent, neambiguu – şi să rămână totuşi viu. Poate am spus prea multe cuvinte aici; de fapt, ceea ce scot în lume trebuie să fie ***o fiinţă*** şi ceea ce ţine o fiinţă în ea însăşi (să fie şi să rămână) este ***coerenţa***. N-aş vrea acum să „antropologizez", să mă refer la schelet, organe, carne, suflet şi spirit – toate acestea şi-ar găsi corespondente în structura unei compuneri, ar îngroşa motivările pentru faptul că numesc „fiinţă" o asemenea lucrare. Dar ar fi prea ieftin chiar şi pentru acest loc – aş intra într-o mecanică reducţionistă care ar omorî însuşi inefabilul ce face ca o fiinţă să fie o fiinţă. Eu aşa le simt – compunerile mele, şi pe cele făcute şi pe cele nefăcute – ca nişte fiinţe.

Aşezându-mă deci să scriu pentru ieşit în lume, încrâncenată ca ceea ce fac să fie chiar ce vreau să fie, se întâmplă ceva rău cu cuvintele şi cu propoziţiile trecute pe hârtie. Nu-mi par de-ajuns de bune, nu-mi par potrivite, mă uit îndelung la ele şi atunci ele se dilată, parcă, se umflă şi-şi pierd sensul, n-au nici o noimă. Dacă ajung să le accept numai ca să pot înainta, să văd ce iese, ajung la câte o frază de care sunt mulţumită, e adevărată în ea însăşi, dar după care nu mai poate urma nimic. Nu se potriveşte nici o urmare; legătura, trecerea către altceva este artificială, neorganică. Stau ***ore*** şi recitesc, scriu şi şterg şi nu merge; pagina stă în faţa mea pe jumătate goală, „ciuruită de-atâtea erori" (de câte ori nu l-am îngânat pe Labiş: „amintirile zac în spital, ciuruite de-atâtea erori"!).

Nu cred că am povestit prea bine ce se întâmplă într-o asemenea încercare, dar faptul în sine rămâne acelaşi, chiar dacă eu n-am avut puterea să-i prind adevărata desfăşurare: neputinţa de a trece pe hârtie gândurile. Aş fi putut să mă exprim fru-

mos şi să spun: nevoia de coerenţă este autoblocantă. Îmi place ambiguitatea acestui „auto“: el pare să se refere la nevoia de coerenţă, dar, de fapt, îl are în vedere pe autor! Acum zâmbesc pentru că pot să scriu ceea ce mi-am propus, dar atunci când am trăit asemenea întâmplări, de fiecare dată m-a apucat o lehamite mare (aş spune „plictiseală“ – dacă te-ai putea plictisi când ceva te doare foarte tare), care ***multă*** vreme a fost să mă ţină departe de încercarea de a scrie pentru ieşit în lume.

Şi am numit sursa acestei lehamite „oboseală“. Nu oboseala că te doare spatele de statul pe scaun, sau te doare mâna de scris, sau că s-a epuizat sursa gândurilor. Ci o oboseală universală, de tot ce faci, de tot ce eşti, de tot ce însemni, care scoate în faţă gândul zădărniciei.

Astfel, ciclul motivărilor faptului că nu vreau să public se încheie aici.

Dar, ca să fiu corectă – mai mult, ca să fiu cinstită – ar trebui să mai scutur din subconştient („sub-“, şi nu prea!) acele mici motive ruşinoase care atârnă pe marginea absenţei dorinţei de a publica: teama de adversitate, laşitatea refuzului de a mă confrunta cu limitele mele, cu adevărata mea (lipsă de) valoare, cu inconsistenţa mea; micile mele superstiţii: dar dacă publicând ceva, nu mai pot scrie după aceea? Poate şi lenea, teama de efort, de confruntarea cu efortul – şi ea poate să fie pe acolo.

Toate acestea sunt mărunte şi au chiar o calitate: le pot folosi ca să mă mobilizez să public şi să-mi arăt astfel mie însămi că nu sunt atât de mizeră pe cât aş fi dacă şi ele ar fi. Mi s-a spus de la obraz că sunt neputincioasă şi mediocră şi că n-o să fac niciodată nimic (important) şi am rezistat destul de bine, pentru că am crezut în lumea mea interioară, în limpezimea şi onestitatea ei, în lumina pe care o întreţine speranţa.

Ş. a. m. d. – vezi toate caietele în care am scris.

5 sept[embrie] 2002

Un început (oricare, dar mă gândesc la scris) poate fi reprezentat printr-un punct (origine) şi o direcţie (intenţia iniţială). În momentul în care alegerea lor a devenit fapt, adică a devenit angajare pe direcţia aleasă, prin însăşi natura (structura) minţii noastre (oare pentru că ea, mintea, se simte eliberată, descărcată de ceea ce a pus în afara ei, pe un suport diferit de ea?) se produc într-un fel de simultaneitate cel puţin două lucruri: (a) – apare o altă direcţie posibilă din punctul iniţial; (b) – pe direcţia aleasă, prima „respirare“ ajunge la un punct de ramificaţie, unde gândului i se oferă, şi aici, mai multe direcţii la fel de îndreptăţit amorsate. Acesta este un (punct) moment de blocaj: simultaneitatea posibilă în minte nu poate fi „fotografiată“ ca atare în fapt. Este nevoie de o abordare secvenţială, deci trebuie făcută alegerea ordinii în care vor fi tratate noile începuturi, independente oarecum între ele. Imaginea aceea ce se produce în minte arată ca „explozia“ unui graf, care se ramifică practic instantaneu, ca fisurile într-o amorsă de ruptură fragilă.

Dacă spectacolul te fascinează şi te descurajează, dacă el e mai puternic decât gândul iniţial, rămâi în blocaj şi abandonezi până la urmă, când se sting şi luminile exploziei. Atunci rămâne multă cenuşă, care poate acoperi multă vreme locul – şi rămâne şi un fel de teamă de a reveni şi de a o lua de la capăt.

Dacă ai putere să rezişti şi nu vrei să renunţi la aproape nimic, începe lupta cu sau jocul de-a simultaneitatea: apar parantezele, notele, trimiterile la paragrafele ulterioare, reluările pentru salvarea continuităţii – şi, în final, ai riscul de a avea în faţă, în locul unei construcţii, chiar câmpul devastat de lupte. Nu poţi să faci în scris ceea ce, cu graţie şi cu victorie desăvârşită se realizează într-o simfonie.

Şi dacă eşti şi mai puternic, tu şi cu gândul tău, poţi găsi o modalitate să ignori

glasurile de sirenă ale „ofertelor“ simultane şi să faci pasul – pas după pas – pe unul din drumuri, cel care ţi se impune cu mai multă tărie – sau, dacă nu, chiar la întâmplare, cu riscul ocolului numai să nu te opreşti. Şi atunci poate ai noroc şi se dezleagă totul. Există doar şi partituri pentru singură vocea umană.

Am încercat să fixez aici o imagine fulgurantă: mintea care fabrică grafuri. Am mai multă experienţă în ratări – mult mai multă – decât în reuşite. Şi cum fiecare dintre noi avem nevoie de un pic de succes, demersul meu de acum a însemnat încercarea de a descrie bine eşecul. Realizez că, în loc de a merge înainte, pe oricare din gândurile importante pentru mine (şi ştiu că n-o fac de frică: pentru efortul care m-ar aştepta şi pentru neputinţa de a ieşi simplu din blocajele succesive), mi-e mult mai accesibilă (mi se impune) această mişcare de regresie spre mecanismele facerii. E şi gândul acesta o sirenă: cu voce făcătoare de farmece, care cântă, zâmbind, un cântecel simpluţ, trist şi nostalgic.

Acestea fiind spuse, o să-mi reiau lectura, deşi chiar acum îmi vine să povestesc despre cum se instalează în maniera mea de a citi „graful“ lecturilor (cărţilor)...

Voi transcrie şi o însemnare mai veche, pentru că e în ordinea celor de mai sus:

19 martie 1999

Acum am luat caietul ca să notez ceva ce mi-a sărit în ochi despre gânduri, conspectându-l pe Bergson din cartea Jeannei Hersch.

„Spaţializarea“ timpului, operată în descrierea rezultatului unei introspecţii oferă, să spunem, nişte avantaje: spaţiul permite ***o vedere simultană***, oricât de lungă în timp, deci poţi avea în faţă mai multe obiecte deodată şi le poţi observa legăturile, raporturile, proporţiile dintre ele; apoi: spaţiul permite ***o reordonare***, poţi schimba

o ordine dată în una care ţi-ar părea mai firească şi poţi face operaţia asta de atâtea ori, până crezi c-ai ajuns la configuraţia cea adevărată.

Timpul singur nu-ţi permite nici una, nici alta: „vezi“ obiectele unul după altul, ***câte unul numai***, în secvenţialitatea trecerii lor, iar ordinea impusă de aceasta este imuabilă, timpul nu este reversibil, nu-i poţi inversa efectiv secvenţele. Iar în noi este o atât de mare nevoie de a înţelege încât nu ne ajunge ceea ce prindem din zbor, în fluxul inexorabil al duratei trăite. Şi chiar avem voie să nu ne mulţumim cu atât, pentru că suntem dotaţi astfel încât să reuşim cât de cât să înţelegem: există în noi un „depozit“ în care durata trăită lasă reziduuri, îşi lasă urmele – cuvinte şi imagini.

Dar nu pentru a desfăşura acest tablou m-am oprit din conspectat; el era deja configurat în cele câteva cuvinte notate în conspect: „***timp spaţializat*** – reordonare, simultaneitate“. Ceea ce m-a încercat ***vag*** şi deci m-a obligat la o oprire a fost bănuiala că ***aici*** aş putea să înţeleg ce se întâmplă cu ***scrisul*** gândurilor, cu chinul scrisului, cu nemulţumirea şi cu neputinţa pe care le trăiesc atunci când încerc să trec de la gândul ***gândit*** la gândul ***scris***. M-am întrebat în mai multe locuri din caietele acestea *de ce?* De ce nu e gândul gândit chiar cu cuvintele lui, astfel încât, atunci când vrei să-l fixezi, el să se ofere, simplu, unei transcrieri? Care este natura gândului, substanţa lui purtătoare înainte de a fi chiar cu cuvintele lui? Şi mi s-a părut aici că – fără a lămuri din ce e făcut gândul dacă nu din chiar cuvinte – aş putea găsi un înţeles al întâmplării acesteia chinuitoare în termenii lui Bergson: gândul gândit este un obiect al duratei pure; un obiect complicat, cu ramificaţii, canale, profunzimi, feţe, intensitate şi tulburare; şi el trăieşte ***întreg*** în durată pură, evanescentă. Iar gândul scris aparţine timpului spaţializat: n-ai cum să transmiţi ***unitatea*** duratei trăite decât ***spărgând-o*** şi ordonând-o într-o simultaneitate spaţială, cea a hârtiei sau a spusului; şi asta se face

în timp exterior, în timpul măsurat pe ceas al desfăşurării; şi prima ordine în care aşezi „bucăţile“ este întâmplătoare, e cea care iţi vine şi poate sa nu fie cea mai buna; nu stă tot timpul harul deasupra ta; nu e totdeauna forţa gândului gândit suficientă ca el să ţină cât timp exterior ai tu nevoie ca să-i descifrezi articulaţiile; nu e totdeauna forţa ta, a celui care priveşte gândul, suficientă ca să-l prinzi întreg în durata lui şi apoi să-l detaliezi în linişte cât timp exterior iţi trebuie pentru asta. Şi începe chinul alegerii cuvintelor, bâjbâiala, refuzul şi amuţitul. Şi, din când în când norocul de a fi reuşit.

Mi-a plăcut faptul că Jeanne Hersch ţine să spună explicit (deci să considere important şi semnificativ faptul) că Bergson se exprimă mai mult prin imagini decât prin concepte. Iar eu – ce să mai spun! Toate zonele acestea „libere“ de „jurnal“, în care îmi dau drumul, pentru că n-am găsit ***tonul*** scrisului de ieşit în lume, înseamnă încercarea de a spune ***altfel*** decât în concepte şi în reprezentări academice ceea ce în ochii lumii, în convenţiile profesionalismului, nu capătă greutate şi gir de seriozitate decât prin conceptualizare. Acest „altfel“ înseamna imagini, înseamna poveste, înseamna epic – şi, de fapt, până la urma înseamnă analogii. E unul din modurile de a rămâne mai aproape de gândurile aşa cum sunt în „durată pură“, de a încerca să le urmareşti mişcarea lor originară. Chiar cu riscul pierderii prestigiului şi respectabilităţii ştiinţifice, chiar cu riscul blamului academic.

E o poveste „a lui este cât mai este, a lui nu mai este când nu mai este“.

Bucureşti, 18 martie 2003

Cuprins

